

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет філології, історії та політико юридичних наук
Кафедра Всесвітньої історії та Міжнародних відносин

Освітньо-професійна програма
«Історія та археологія» зі
спеціальності
032 Історія та археологія

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Локальні війни в постбіполярний період

Студента другого курсу
(магістерського рівня), групи ІА-21
Калитки Сергія Сергійовича

Науковий керівник: **Бровко А. Г.**

канд. іст. наук, доцент
кафедри історії України

Рецензент: _____

Рецензент: _____

Допущено до захисту
Завідувач кафедри,
_____ (підпис)
_____ (дата)

Анотація

Дана магістерська робота присвячена комплексному аналізу локальних війн у постбіполярний період світової історії. Перший розділ розглядає теоретичні засади дослідження локальних війн, включаючи визначення та класифікацію основних термінів, а також аналіз історичного контексту формування теорій локальних конфліктів.

У другому розділі розкриваються особливості локальних конфліктів у постбіполярний період. Детально аналізуються політичні, економічні, технологічні та соціальні аспекти цих конфліктів, вказуючи на їхні взаємозв'язки та вплив на міжнародну безпеку.

У третьому розділі робота зосереджена на розгляді способів попередження та інструментів вирішення локальних конфліктів, зокрема здійснюється аналіз миротворчої діяльності ООН у цьому контексті. Здійснюється оцінка ефективності міжнародних миротворчих механізмів та їхній внесок у стабілізацію ситуації в локальних конфліктах.

Робота ставить перед собою завдання систематизувати інформацію з вивчення локальних війн, визначити закономірності їхнього виникнення та розвитку у постбіполярний період, а також розробити пропозиції щодо покращення міжнародного реагування на подібні конфлікти.

Ключові слова: локальні конфлікти, міжнародна безпека, міжнародне реагування

Abstract

This master's thesis is devoted to the comprehensive analysis of local wars in the post-bipolar period of world history. The first chapter considers the theoretical foundations of the study of local wars, including the definition and classification of the main terms, as well as the analysis of the historical context of the formation of theories of local conflicts.

The second chapter reveals the peculiarities of local conflicts in the post-bipolar period. The political, economic, technological and social aspects of these conflicts are analyzed in detail, pointing out their interrelationships and impact on international security.

In the third chapter, the work is focused on the consideration of methods of prevention and tools for solving local conflicts, in particular, the analysis of UN peacekeeping activities in this context is carried out. The effectiveness of international peacekeeping mechanisms and their contribution to stabilizing the situation in local conflicts is assessed.

The work sets itself the task of systematizing information from the study of local wars, determining the patterns of their occurrence and development in the post-bipolar period, as well as developing proposals for improving the international response to similar conflicts.

Keywords: local conflicts, international security, international response

ЗМІСТ

ВСТУП.....	.....
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОКАЛЬНИХ ВІЙН.	10
1.1. Дефініції понять «локальна війна», «збройний конфлікт», військово-політична криза».....	10
1.2. Локальні війни останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст.: історіографія проблеми.....	21
РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ ПОСТБІПОЛЯРНОГО ПЕРІОДУ: ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ, ТЕХНОЛОГІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ.....	31
2.1. Політичні та геополітичні особливості виникнення та розвитку локальних війн у постбіполярний період.....	31
2.2. Економічні, технологічні та соціальні особливості локальних війн наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.....	42
РОЗДІЛ ІІІ. СПОСОБИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ІНСТРУМЕНТИ ВИРІШЕННЯ ЛОКАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ, МИРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ООН.....	47
3.1. Шляхи попередження та врегулювання локальних війн.....	47
3.2. Посилення ефективності діяльності ООН у вирішенні міжнародних конфліктів.....	59
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми дослідження видається очевидною та беззаперечною. Важко повірити, але в епоху глобалізації, видатних досягнень у галузі науки і техніки перші сторінки ранкових газет і перші хвилини підсумкових випусків вечірніх новин здебільшого починаються з огляду найважливіших місцевих війни по всьому світу. На сьогоднішній день у світовому інформаційному просторі, а тим більше в інформаційному просторі України, без перебільшення, немає важливішої теми локальної війни. Водночас, у зв'язку з докорінною зміною основних векторів світової політики, руйнуванням основних принципів міжнародного права внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, сама концепція локальна війна змінилася.

На перехресті XX і XXI століть відбулися суттєві зміни у глобальній сфері безпеки, породжуючи нові виклики і загрози для міжнародного співтовариства. Різні регіони світу стали свідками міждержавного суперництва, яке наростає і може призвести до виникнення локальних воєн та збройних конфліктів. Це суперництво охоплює боротьбу за території, вплив, ресурси, шляхи розвитку та навіть саме існування, створюючи потенційні передумови для виникнення збройних протистоянь не лише в Україні, але й у багатьох інших частинах світу.

Глобальна спільнота стикається з абсолютно новими викликами та небезпеками. Ця конкуренція за територію, вплив, ресурси, напрямок розвитку та навіть саме існування не обмежується лише Україною, а охоплює безліч інших регіонів світу. Ця динаміка загрожує виникненням місцевих воєн і військових конфліктів, які в основному можуть приймати форму збройного протистояння.

Мета дослідження – комплексно дослідити феномен локальних війн і військових конфліктів, визначити структуру, зміст, динаміку та розробити ефективні інструменти їх розв'язання та запобігання. Для досягнення поставленої мети автор виділяє наступні завдання:

- визначати визначення понять «локальна війна», «збройний конфлікт», «військово-політична криза» та характеризувати їх;
- дослідити історіографічний аспект проблематики локальних війн у постбіполярний період;
- характеризувати політичні, економічні та технологічні особливості локальних війн і збройних конфліктів кінця XX — початку XXI ст.;
- дослідити основні та найефективніші способи запобігання локальним війнам та засоби їх розв'язання;
- аналізувати роль і місце ООН у сфері забезпечення миру та безпеки в постбіполярному світі.

Дослідницька гіпотеза даної роботи полягає в тому, що можливості запобігання ймовірних локальних війн або ефективного вирішення вже існуючих обумовлені не відсутністю політичних чи військових засобів, але наявністю інтересів та розбіжностей провідних держав світу. Ці держави прагнуть зберегти свій політичний вплив, що робить питання реформ ООН, зокрема, ключової організації, призначеної для збереження миру на планеті, майже нерозв'язним.

Наукова новизна роботи полягає у заповненні пробілу в застосуванні соціально-політичного та технологічного підходів до аналізу проблем вирішення локальних війн. Розкриваючи основні шляхи вирішення локальних конфліктів у постбіполярний період, дослідження визначає можливість побудови стратегії їх уникнення та розв'язання. Використання методології школи політичного реалізму дозволило виявити інтереси та позиції учасників, які впливають на глобальне прийняття рішень та розкрити співвідношення сил в ООН та інших міжнародних інституціях в контексті нового багатополюсного балансу сил в світовій політиці.

Запропоновано реформування міжнародних безпекових організацій, зокрема ООН, за двома ключовими напрямками: у сфері міжнародного миру і безпеки та у сфері соціально-економічного розвитку. Виділено пріоритетний напрямок розробки, який включає підвищення ефективності Ради Безпеки ООН, посилення миротворчої функції та нові підходи до сприяння розвитку.

Об'єктом дослідження виступають локальні війни як історичне явище в останній чверті ХХ - початку ХХІ століття. Предметом є характерні особливості причин, ведення та припинення локальних війн у постбіполярний період. Для досягнення цілей використовуються політологічний, системний та історичний методи дослідження. Хронологічні рамки охоплюють останню чверть ХХ століття - початок ХХІ століття.

Джерельна база включає опубліковані документи ООН та висвітлення українських та російських дослідників. Робота підтверджена виступом на міжнародній конференції та публікацією "Теоретичні засади дослідження локальних війн".

Статті українських дослідників С. Бодрука [2], Ю.М. Бураков [4, 5], В. Головченко [9], А. Клименко [17], В. Толубок [15] містять важливу інформацію щодо різних аспектів локальних війн у постбіполярному світі. , С. Кульчицький [8], В. Мандрагеля [22, 23], Г. Перепелиця [27, 28], С. Сірий [33, 34], М. Фесенко та ін. Крім того, для забезпечення об'єктивності дослідження в роботу включено монографії та статті найавторитетніших російських авторів, серед яких В. Баринскін [1], І. Іванов [13], С. Лавренов [19], В. Федоров [22], П. Циганков [26], Ю.В. Щербакова [27].

Велику роль у процесі дослідження локальних війн, зокрема їх причин, відіграли праці провідних американських дипломатів і політологів С. Хантінгтона [24], Дж. Бартона [19]. Вони вказують на проблему цивілізації, а також на неспроможність ООН відмовитися від функцій, покладених на неї

Статутом, через застарілу систему. Натомість вони бачать НАТО на чолі зі США як ключ до вирішення конфлікту.

Аналіз джерельної бази дозволяє стверджувати, що для розкриття теми існують у комплексі, який є необхідним і різноманітним за своєю природою

документальні матеріали. Введення їх у науковий обіг дозволяє аргументовано,

об'єктивно і неупереджено розкрити досліджувану проблему. За допомогою цих джерел можна детально проаналізувати внутрішні реформаторські процеси та простежити їх результати.

Апробація результатів магістерського дослідження відбулася шляхом виступу на міжнародній науково-практичній конференції “Крах соціалізму в країнах Центрально-Східної Європи та проблеми посткомуністичної трансформації” , Ніжин, 25-26 квітня 2023 року. За темою магістерського дослідження здійснено публікацію Теоретичні засади дослідження локальних війн.

Структура магістерської роботи включає вступ, три розділи з підрозділами, висновки та список використаних джерел і літератури.

РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОКАЛЬНИХ ВІЙН

1.1. Дефініції понять «локальна війна», «збройний конфлікт», «військово-політична криза»

Для більш чіткого розуміння наступного матеріалу, перш ніж переходити до визначення засобів вирішення локальних війн, сформулюємо в загальних рисах сутність поняття «локальна війна» та основні причини їх виникнення.

Так, згідно з правильним, на наш погляд, визначенням Б. Бернадського: "локальна війна - це війна за участю двох або більше держав, яка ведеться на окремій території з обмеженими цілями. Вона може бути результатом ескалації збройного конфлікту» [24, с. 136].

Термін "локальна війна" з'явився наприкінці 1950-х років, коли в США Г. Кіссінджер та його прибічники висунули "концепцію обмеженої війни". Вони визначили її як міжнародний збройний конфлікт, що відбувається між невеликими силами двох-трьох держав, з обмеженими політичними і воєнними цілями. Такий конфлікт може бути обмежений за територією, залученими бойовими силами і використовуваними засобами, а також тривалістю [37, с. 7, 10].

В словнику-довіднику з військово-історичної термінології локальна війна розглядається як збройний конфлікт, який відзначається прикордонним зіткненням або суперечкою за оволодіння конкретною територією, міжетнічним, міжобщинним, міжплемінним чи міжконфесійним зіткненням, боротьбою за сфери економічного впливу [12, с. 124]. Локальна війна характеризується обмеженими політичними цілями та розмахом ведення воєнних дій між двома чи кількома державами, порушуючи їхні політичні, економічні, національні, територіальні, етноконфесійні та інші інтереси. Вона також може включати внутрішньодержавні та громадянські конфлікти [19, с. 23].

За визначенням В. Насіновського, локальна війна є розповсюдженим видом макрогрупових соціальних конфліктів, які переходять в насильницькі форми боротьби, самоствердження, покарання чи придушення протилежної сторони [25, с. 6]. "Воєнний конфлікт" є загальною термінологією, використовуваною як у повсякденному мовленні, так і в офіційних документах, наукових працях та публіцистичній літературі. Він поєднується з різними атрибутами, такими як "обмежений", "локальний", "регіональний", "етнічний", "територіальний", "релігійний", "ракетно-ядерний" і т. д. За визначенням вітчизняних вчених, важливою ознакою воєнного конфлікту є його масштабність. Згідно з базовою типологією воєнних конфліктів, запропонованою ними, локальна війна вважається їхньою складовою, відмінною від світової практики, де збройний конфлікт вважається стадією воєнного конфлікту. У широкому розумінні воєнний конфлікт представляє собою гостре зіткнення сторін у вирішенні суттєвих протиріч соціальної взаємодії за допомогою збройної сили [11, с. 6, 7, 17].

У вузькому розумінні воєнний конфлікт - це одна з форм збройних сутичок із застосуванням регулярних та іррегулярних збройних формувань, які не переходять у війну [2, с. 11]. "Воєнний конфлікт - це сутичка, протиборство, форма вирішення протиріч між державами, соціальними групами із застосуванням збройної сили" [19, с. 54]. А. Клименко визначає воєнний конфлікт як будь-яке збройне зіткнення, форму вирішення протиріч між державами, різними соціальними групами із застосуванням воєнної сили [17 с. 29]. Згідно з Воєнною доктриною України (редакція 2004 року), воєнний конфлікт - це спосіб розв'язання суперечностей між державами з двостороннім застосуванням зброї або у випадку збройного зіткнення всередині держави. Він може приймати різні форми, такі як:

- Регіональна війна (конфлікт середньої інтенсивності): Цей вид конфлікту визначається як регіональна війна серед помірних інтенсивностей. У цьому контексті воюючі сторони можуть

використовувати різні сили та засоби для досягнення своїх політичних цілей.

- **Війна між державами (коаліціями держав):** Це конфлікт між державами або коаліціями держав, які використовують усі доступні сили та засоби, включаючи застосування зброї масового ураження, для досягнення своїх політичних цілей.
- **Локальна війна (конфлікт середньої інтенсивності):** Цей вид війни відзначається тим, що вона ведеться між державами з обмеженими цілями. Для досягнення цих цілей використовуються звичайні засоби з обмеженням масштабу і району їх застосування.
- **Збройний конфлікт (конфлікт низької інтенсивності):** Це обмежене збройне зіткнення між двома державами або всередині однієї держави, яке представляє собою сукупність воєнних (бойових) дій і не переходить у війну. У такому конфлікті може не бути правового акта щодо оголошення стану війни.
- **Воєнно-політичний конфлікт:** Г. Перепелиця вводить це поняття, аргументуючи, що воєнно-політичний конфлікт розвивається і розв'язується тільки політичними суперечностями. Відзначається використанням або загрозою застосування військової сили. Це вид соціальної взаємодії, де збройна боротьба переважає, але вона не є обов'язковою для виникнення конфлікту.
- **Відмінність між війною та воєнно-політичним конфліктом:** Воєнно-політичний конфлікт відзначається тим, що він є формою боротьби, де виключно політичні суперечності розв'язуються за допомогою воєнної сили. Тоді як війна може включати в себе

широкий спектр процесів, форм і методів розв'язання суперечностей.

- Зміна термінології в міжнародній юридичній практиці: Термін "війна" поступово замінюється терміном "збройний конфлікт", який визначається застосуванням зброї проти іншої воюючої сторони. "Міжнародний збройний конфлікт" використовується в юридичних документах і характеризується застосуванням зброї у воєнних діях між державами.

Г. Перепелиця пропонує ввести поняття «воєнно-політичний конфлікт», обґрунтовуючи це тим, що на відміну від військового конфлікту у військово-політичному конфлікті розвиваються і вирішуються лише політичні протиріччя. Військово-політичний конфлікт і війна мають спільну сутнісну ознаку — політичне протиріччя, яке вирішується у формі збройної боротьби за допомогою військової сили. Водночас, на його думку, ці поняття не тотожні. Війна не включає всю різноманітність процесів, форм і способів вирішення конфліктів [27, с.66].

В політичних конфліктах під час воєнних дій зазвичай виникає необхідність вирішення розбіжностей за допомогою збройної боротьби, і відсутність цієї боротьби неминуче призводить до відсутності війни. З іншого боку, воєнно-політичний конфлікт визначається як боротьба у різних формах, де, хоча збройна конфронтація може переважати, це не обов'язковий елемент виникнення конфлікту. Обов'язковою характеристикою воєнно-політичного конфлікту є застосування або загроза використання військової сили.

Воєнно-політичний конфлікт можна визначити як форму соціальної взаємодії, що представляє собою вищий рівень розвитку антагоністичних протиріччя політичної влади. Його вирішення передбачає завдання шкоди кожній із сторін за допомогою воєнної сили. За словами Г. Перепелиці,

найтиповішою формою воєнно-політичного конфлікту є війна. [28, с. 12, 16, 63].

У міжнародній юридичній практиці термін "війна" поступово витісняється новим поняттям - "збройний конфлікт". Термін "міжнародний збройний конфлікт", який вперше був введений в Женевській конвенції 1949 року, характеризується застосуванням зброї проти іншої воюючої сторони. Таким чином, конфлікт не може вважатися "збройним", якщо не використовується зброя; без цієї ознаки поняття "збройний конфлікт" втрачає свою специфіку. [16, с. 33 - 32]

За думкою В. Дяченка, М. Цюрупи та П. Шумського, термін "воєнний конфлікт" охоплює значно більший спектр, ніж поняття "війна". Він включає всі форми організованих збройних конфліктів соціальних сил як всередині держави, так і між державами чи коаліціями, які відзначаються достатньо високим рівнем насильства та переходом від мирних до військових методів життєдіяльності, що невід'ємно супроводжується широким порушенням прав та свобод населення. [12, с. 30].

Багато дослідників вказують на те, що різниця між локальними війнами та воєнними конфліктами може бути визначена, зокрема, за критерієм "ступінь залучення армії і суспільства до воєнного зіткнення". Для воєнних конфліктів характерний виникнення особливого стану тільки для збройних сил чи їхньої частини, а можливо, обмеженої частини економіки держави. [33, с. 128].

Безперечно, поділ локальних війн і воєнних конфліктів на рівні повинен враховувати не лише якісні, але й кількісні критерії, такі як просторовий охоплення військових дій, кількість залучених сил, тривалість конфлікту, його інтенсивність, а також арсенал використовуваної зброї, форми та методи бойових дій тощо. Воєнні конфлікти зазвичай характеризуються обмеженими просторовими межами, обмеженими географічними областями. Збройні

протистояння відбуваються, як правило, в прикордонних зонах, окремих районах чи на острівних територіях.

У воєнних конфліктах беруть участь тактичні, оперативно-тактичні, іноді оперативно-стратегічні з'єднання збройних сил, часто без вживання мобілізаційних заходів. Однією з відмінностей є те, що локальні війни мають, головним чином, коаліційний характер, тоді як у воєнних конфліктах союзники двох протистоячих сторін, як правило, не беруть участі або, у разі участі, роблять це опосередковано та, іноді, таємно.

У воєнних конфліктах регіонально-ситуаційні політичні цілі і обмежений масштаб протистояння визначають координаційний зв'язок між збройною боротьбою та іншими аспектами суспільного життя. Застосування збройної сили виступає на передній план, визначає стан воєнного конфлікту в цілому і поєднується з економічною, ідеологічною, науково-технічною та дипломатичною боротьбою. Таким чином, воєнний конфлікт, взагалі, не призводить до якісних змін у структурі суспільства [36, с. 22].

З інтенсифікацією та наростанням напруженості локальної війни відбуваються значні трансформації у всіх сферах надбудови держави та суспільного життя. У період такої війни державні органи отримують розширені повноваження, і спостерігається загальна централізація влади. Ідеологічний апарат держави активно працює на підтримку цілей війни.

Економіка перебудовується для задоволення потреб у військових ресурсах, відбувається поступова концентрація матеріальних і духовних ресурсів держави. Важливо враховувати міжнародно-правовий аспект, що відрізняє воєнний конфлікт від загальної війни. Локальний збройний конфлікт рідко супроводжується офіційним оголошенням війни між державами-учасницями. У такому випадку не завжди відбувається або відбувається не в

повному обсязі правові наслідки, такі як розрив дипломатичних і консульських відносин, виведення їх персоналу, припинення чинності політичних договорів між країнами (про ненапад, про нейтралітет, про військовий союз) [14, с. 360]. Також припиняються торговельні та фінансові операції, відбувається реквізиція торговельних суден, конфіскація власності та застосування спеціального режиму до громадян іншої сторони тощо [22, с. 178]. Тобто, взагалі кажучи, воєнний конфлікт не призводить до встановлення загального стану війни.

У міжнародно-правовій практиці термін «війна» поступово витісняється відносно новим поняттям — «збройний конфлікт». Термін «міжнародний збройний конфлікт» вперше був використаний у Женевській конвенції 1949 р. і, як зазначає К. Клаузевиц, термін «збройний» характеризує застосування зброї проти іншої ворогуючої сторони, тому конфлікт не можна назвати «збройним», якщо не використовується зброя; без цієї ознаки поняття «збройний конфлікт» втрачає свою специфіку [16, с. 33-32].

В. Дяченко, М. Цюрупа, П. Шумський вважають, що термін «воєнний конфлікт» значно ширший за поняття «війна»; воно охоплює «... всілякі організовані форми збройних зіткнень суспільних сил як усередині держави, достатнім рівнем контрольованого насильства, переходом від мирного до військовий спосіб життя з неминучим повсюдним порушенням прав і свобод населення» [12, с. 30]. Автори відносять поняття «війна» до різновиду воєнного конфлікту та зазначають, що це за своєю формою різновид збройного конфлікту [12, с. 25].

Варто зазначити, що переважна більшість науковців лише узагальнено позначає межу між локальними війнами та військовими конфліктами, зближуючи ці різні форми збройного насильства.

За своїм соціально-політичним і стратегічним змістом будь-яка війна є військовим конфліктом, але не всякий конфлікт є війною. Різницю між ними можна визначити за допомогою критеріїв якісного аналізу. Йдеться, насамперед, про «ступінь залученості армії та суспільства у військовий

конфлікт» [5, с. 5]. Військовий конфлікт характеризується виходом в особливий стан лише збройних сил (або певної їх частини) і, можливо, «невеликої частини економіки держави» [33, с. 128].

Безумовно, якісні критерії рівневого поділу локальних війн і військових конфліктів необхідно доповнити кількісними (просторовий масштаб військових дій, чисельність сил, тривалість, інтенсивність, діапазон застосування зброї, форми і методи ведення бойових дій тощо). Для військових конфліктів характерні відносно невеликі просторові межі (окрема географічна зона).

Збройні конфлікти, як правило, ведуться в прикордонних смугах, в окремих районах, на острівних територіях тощо. У них беруть участь тактичні, оперативно-тактичні, оперативні (в окремих випадках оперативно-стратегічні) підрозділи Збройних Сил, як правило, без участі. проведення мобілізаційних заходів.

Крім того, якщо локальні війни мають переважно коаліційний характер, то у військових конфліктах союзники двох протиборчих сторін, як правило, не беруть участі, а якщо й беруть, то не прямо, а опосередковано, іноді таємно. У військових конфліктах регіонально-ситуативні політичні цілі та відносно невеликі масштаби протистояння визначають координаційний зв'язок збройної боротьби з іншими сферами суспільного життя. Застосування збройної сили виходить на перший план, визначає стан воєнного конфлікту в цілому, поєднується з економічною, ідеологічною, науково-технічною, дипломатичною боротьбою. Тому в цілому військовий конфлікт не призводить до якісної зміни стану суспільства [36, с.22].

Чим більш напруженою та інтенсивнішою є локальна війна, тим більші трансформації відбуваються в усіх елементах державної надбудови та у сферах суспільного життя. З початком такої війни органи державного управління наділяються значно більшими повноваженнями, посилюється централізація влади. Ідеологічний апарат держави значною мірою служить цілям війни.

Господарство перебудовується на військові потреби. Відбувається поступова концентрація матеріальних і духовних сил держави.

Необхідно також визначити поняття «учасник (сторона)» збройного конфлікту». На думку групи західних дослідників на чолі з Т. Матіоком і Дж. Сенехі, сторонами збройних конфліктів можуть бути як держави, так і окремі релігійні та етнічні групи (меншини), а також недержавні структури різного спрямування [10, с.114].

Як зазначалося, у західній історіографії відсутнє визначення поняття «воєнно-політична криза». Цю прогалину можна заповнити, звернувшись до праць дослідників холодної війни. Наприклад, С.Я. Лавренцов та І.М. Попов, які запропонували визначення цього терміну стосовно до реалій холодної війни: «Криза виникає внаслідок попереднього розвитку міждержавного конфлікту як його найгострішої фази, що означає, що конфлікт набув небезпечний характер у своєму розвитку, а використання широкого спектру економічних, політико-дипломатичних, політико-психологічних, ідеологічних, міжнародно-правових засобів для вирішення протиріч не призвело до успіху» [19, с. 456-457].

Враховуючи вищевикладене, на нашу думку, основною ознакою виникнення воєнно-політичної кризи є загроза широкомасштабного застосування військової сили проти одного з акторів (груп акторів) світової політики, а практично перед його виконання. Це, однак, не виключає необхідності внесення коректив у наведене визначення з урахуванням сучасних реалій.

По-перше, військово-політична криза може бути ініційована не лише країнами (фактично, ініціаторами можуть бути лише найпотужніші з них – держави), а й впливовими недержавними акторами. До них насамперед відносяться структури міжнародного тероризму, здатні створювати серйозні загрози безпеці навіть найвпливовіших держав. Але слід визнати, що з початку 1990-х років більшість військово-політичних криз (75%) були ініційовані державами.

По-друге, в роботі С.Я. Лавренова та І.М. Попов не співвідносили поняття «воєнно-політична криза» і «збройний конфлікт»; лише уточнюється, що перший може бути результатом розвитку міждержавного конфлікту – як із застосуванням сили, так і виключно політичного [19, с. 456-457]. Таким чином, іракській кризі (5 лютого – 19 березня 2003 р.) передувало виникнення політичних протиріч, які не супроводжувалися навіть обмеженим застосуванням сили. Навпаки, військово-політична криза в Косово стала результатом тривалого збройного конфлікту між албанськими повстанцями та сербською (югославською) стороною: збройний конфлікт і військово-політична криза тривали паралельно.

Щоб усунути протиріччя, слід розуміти, що в будь-якій військово-політичній кризі, ініційованій державами, можливі лише два види завершення: примирення сторін або початок війни (військового конфлікту), що з точки зору її за кількісними характеристиками перевищує збройний конфлікт. Відповідно, криза як гостра фаза передвоєнних відносин сторін може супроводжуватися організованим насильством в обмежених формах.

Необхідно також виділити ряд відмінностей військово-політичної кризи від збройного конфлікту:

- військово-політична криза має певну тривалість (від декількох днів і навіть годин до двох місяців), оскільки збройний конфлікт може тривати (особливо в тліючому стані) роками і десятиліттями;

- Військово-політична криза характеризується швидкою зміною обстановки (зазвичай у гіршу сторону), що не завжди характерно для розвитку збройного конфлікту.

Необхідно звернути увагу на те, що швидкоплинність є ознакою, яка далеко не обов'язково притаманна іншим видам криз (наприклад, економічній). Тому при вивченні військово-політичних криз необхідно приділяти особливу увагу психологічним портретам осіб, які приймають рішення, оскільки вони перебувають під величезним тиском через високу динамічність розвитку подій.

З урахуванням внесених коректив пропонуємо прийняти таке визначення поняття «воєнно-політична криза»: це найбільш гостра фаза збройного та (або) політичного конфлікту між державами або недержавними утвореннями, що характеризується наявністю широкомасштабної загрози застосування військової сили (початок війни) в умовах вичерпання широкого спектру несилових засобів вирішення протиріч.

Підсумовуючи вищесказане, локальну війну можна визначити як збройний конфлікт між державами, який втілює їхні національні, політичні, територіальні, економічні та інші інтереси, але має обмеження за політичними цілями і масштабами ведення військових дій. Збройний (воєнний) конфлікт можна розглядати як загострену форму зіткнення сторін при вирішенні суттєвих протиріч у процесі соціальної взаємодії, з використанням збройного насильства, і характеризується особливим станом збройних сил учасників.

1.2. Локальні війни останньої чверті XX – початку XXI ст.: історіографія проблеми

Аспекти передумов виникнення, динаміки, врегулювання та запобігання збройним конфліктам у різних країнах і регіонах світу належать до об'єкта ретельного дослідження в наукових працях, що становлять істотну частину актуальних досліджень у сучасній науці. Нині міжнародним науковим співтовариством (і особливо дослідниками-соціологами та політологами) створено колосальний теоретичний заділ у галузі конфліктології. При цьому іноземні автори (зокрема, англійські [19,30] та німецькі [37]) приділяють хоча і значну, але все ж таки недостатню увагу питанням, присвяченим такому специфічному напрямку, як розвиток збройних конфліктів.

У зв'язку з цим огляд історіографії є спробою структурувати та доповнити існуючі уявлення про збройні конфлікти та питання їх врегулювання в сучасних реаліях з погляду міжнародних відносин.

Вивченню локальних війн і воєнних конфліктів в період від кінця XX до початку XXI століття присвячено численні наукові праці, як вітчизняних, так і зарубіжних авторів (Б. Бернадський, В. Головченко, І. Рущенко, С. Сірий, П. Ткачук, О. Феденко, Ю. Бураков та інші). Однак, багато дослідників у своїх роботах уникають врахування сучасних політичних та економічних тенденцій, що відбуваються в період між 1990 і 2014 роками. У більшості праць, як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, багато локальних війн XXI століття розглядається як глобальний протистояння у форматах: Схід - НАТО; Росія - НАТО. В цьому вбачається перевага саме «цивілізаційного» підходу при проведенні досліджень.

Більшість дослідників визначають дві основні причини виникнення локальних війн і конфліктів: матеріальну - боротьбу за природні ресурси та ідеологічну - "зіткнення цивілізацій". Процес глобалізації непередбачено впливає на цей процес, створюючи унікальні виклики у сфері безпеки, які кардинально змінюють світову ситуацію [10·с· 408].

міцнення політичних, економічних та соціальних зв'язків, що виникають з процесу глобалізації, кардинально перетворює уявлення про цивілізації та впливає на новий погляд на перспективи світового розвитку. "Паралельно з глобалізацією зростає значення ідентичності на рівні цивілізацій у всіх країнах, а разом з цим - ймовірність конфліктів на цивілізаційному фоні" [26, с. 577].

Для усвідомлення глибинної природи цивілізаційного розколу, як ілюстрації може слугувати Російсько-Українська війна, основні ідеї якої чітко представлені у статті С. Хантінгтона "Зіткнення цивілізацій", опублікованій ще у 1993 році. У цьому творі автор вказував на необхідність конфліктів під час культурно-релігійного поділу світу та передбачав, що конфлікти між цивілізаціями займатимуть ключове місце наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття. Вчений підкреслював, що у народжуваному світі основним джерелом конфліктів стануть не ідеологія чи економіка, а культура.

Згідно Хантінгтона, у світі нового століття головними учасниками в міжнародних справах залишатимуться нації-держави, але найважливіші глобальні конфлікти розвиватимуться між націями та групами, що представляють різні цивілізації. Зіткнення цивілізацій стане визначальним фактором у світовій політиці. Лінії розколу між цивілізаціями визначатимуть майбутні фронти, зафіксовані у словах вченого, що стали передвісниками сучасного становища України, яка знаходиться на перетині Західної демократичної та Східної тоталітарної цивілізацій.

У заключенні "холодної війни" Хантінгтон розглядав як початок становлення нового світового порядку, побудованого не на ідеологічних суперечностях, а на спільній культурній спадщині. Різниці між цивілізаціями є значущими, і вони лише збільшуються.

Найважливіші конфлікти будуть розгортатися вздовж ліній розколу між цивілізаціями [14, с. 34-35]. Отже, виникає питання про взаємозв'язок та

взаємодію найбільш структурованих світових культур - західної (юдео-християнської) та ісламської.

Зіткнення цивілізацій можна розглядати на різних рівнях: глобальному, регіональному, локальному, місцевому, груповому і міжособистісному [13]. Наприклад, на глобальному рівні відбуваються функціональні зіткнення, такі як антиталібська операція США та їх союзників в Афганістані (з 2001 року) чи антисаддамівська операція у Іраку (2003 рік). На локальному рівні ми спостерігаємо конфлікти, такі як війна між росіянами і мусульманами на Північному Кавказі (Чечня), боротьба між вірменами та азербайджанцями, або між осетинами та інгушами, а також протистояння між сербами та албанцями в колишній Югославії. На місцевому рівні реалізуються події, як от терористична акція на Манхеттені або психологічний тиск провідних країн Заходу на Лівію, Сирію, Іран і Палестину. Ці події свідчать про насильницький характер відносин між західною та ісламською цивілізаціями, а також відображають глобальні протиріччя та екстремальні ситуації, що визначають реальність зіткнення двох світів - Сходу і Заходу [4, с. 290].

Західні учені досліджували різні умови, причини та чинники виникнення конфліктів, їх специфіку, стадії розвитку та функції в суспільстві, що призвело до створення різноманітних типологій конфліктів. Кілька концепцій, таких як "загальна теорія конфлікту" (К. Боулдінг), "позитивно-функціональний конфлікт" (Л. Козер), "конфліктна модель суспільства" (Р. Дарендорф), "міжнародний конфлікт як особливого роду суспільного конфлікту" (К. Дойч, К. Мітчелл, Б. Броді, Р. Патнем, М. Херманн) та "теорія принципів переговорів" (Дж. Бертон, Р. Даль, Р. Фішер) [48, с. 122-123], набули широкого визнання.

У зв'язку з цим слід погодитися з думкою російського дослідника П. Циганкова, який стверджує, що "типологія конфліктів настільки ж різноманітна, наскільки і визначення конфліктів і також залежить від точки

зору, цілей аналізу тощо" [16, с. 409]. Це передбачає визнання різноманітності типології та надає підстави для подальших спроб її розробки в наукових дослідженнях. Ця проблематика також відображена в працях вітчизняних та російських вчених.

Дослідник з України, В. Мандрагель, вказує: "У всіх випадках на перший план методології діалектичного матеріалізму висувається соціально-політична складова війни, що дозволяє з'ясувати, в ім'я чого вона ведеться, як продовження політики яких класів. Тоді класифікація воєн здійснювалася на основі класового підходу, який оцінює явища та події з точки зору інтересів лише окремих соціальних груп суспільства" [23, с. 200]. Згідно з класовим підходом, було розроблено кілька основ для класифікації воєн. Основуючись на класовому підході, були визначені критерії для класифікації війн. Історичні війни поділялися на дві категорії:

За зв'язком з епохою (рабовласницькі, феодальні, капіталістичні, перехідні від капіталізму до соціалізму).

За впливом на хід історії (прогресивні, реакційні).

Соціально-політичні війни включали класифікацію за такими характеристиками:

За типом суперечностей (між державами протилежних систем, громадянські, колоніальні, між капіталістичними державами).

За соціально-політичним характером (справедливі, несправедливі).

Військово-технічна класифікація враховувала такі види:

Оборонні.

Наступальні.

Маневрені.

Позиційні.

Ядерні.

Звичайні.

Комбіновані.

Масштабні війни визначалися за такими характеристиками:

Швидкоплинні.

Затяжні.

Світові.

Локальні.

Коаліційні.

Двосторонні [5, с. 216].

Перші дві категорії класифікації відображали погляди більшості науковців радянської епохи на соціальний та політичний характер війни. Погляди західних вчених на класифікацію війн взаємодоповнюють один одного за різними ознаками. Проте за останні роки спостерігається тенденція до уточнення основ класифікації, що нерозривно пов'язана із суттєвими змінами в різних сферах життя суспільства, таких як політика, економіка та безпека.

- В. Баринькін розглядає тенденції в розвитку військово-політичної обстановки у світі, оцінює її як кризову та нестабільну, і приходить до висновку, що за відповідних умов будь-який збройний конфлікт може перетворитися в локальну війну, яка, в свою чергу, може розширитися до великомасштабної [1, с. 7]. Він пропонує наступну класифікацію локальних війн, розділяючи їх на соціально-політичні, які поділяються на:
  -
  - За відношенням до національних інтересів.
  - За типом суперечностей.
  - За характером політичних цілей.
  - Введена нова підстава класифікації воєн за правовою основою, розподіляючи їх на:

-
- Порушують міжнародне право.
- Відповідають міжнародному праву.

За масштабами, В. Баринькін класифікує локальні війни на ті, які ведуться в окремому районі, на напрямках та в регіоні. Він також вводить новий аспект класифікації за силами, які застосовуються: прикордонні війська, внутрішні війська, війська прикриття, мобільні сили, іррегулярні формування, оперативні резерви. Баринькін (на наше переконання, можливо, неправомірно) ділить війни за соціально-політичними ознаками на ті, що ведуться між індустріально розвиненими країнами; між індустріально розвиненими країнами та країнами середнього та низького рівня розвитку; між країнами середнього та низького рівня розвитку; між країнами, що розвиваються (при підтримці індустріально розвинених держав); між розпадаються держави-федерації [1, с. 10]. Можна погодитися з думкою В. Мандрагелі, що трапилася заміна соціально-політичної складової класифікації війн чисто технократичним підходом, на який мають значний (якщо не визначальний) вплив особливості економічного рівня розвитку та політичної системи Російської Федерації. На сьогодні розвиток країн визначається не лише, або не стільки, показниками промисловості, скільки якісними параметрами та обсягом новітніх (перш за все, інформаційних) технологій, рівнем освіти, фундаментальними та застосованими науковими дослідженнями і т.д. [22, с. 203]. Російський науковець

А. Клименко вніс пропозицію щодо класифікації можливих воєнних конфліктів (війн) за соціально-політичними критеріями, розподіляючи їх за наступними ознаками:

За відношенням до національних інтересів (відповідають або не відповідають їм).

За типом суперечностей (політичні, економічні, територіальні, національно-етнічні, релігійні).

За соціально-політичним складом сторін (міждержавні, національно-визвольні, громадянські).

За характером політичних цілей (загарбницькі цілі, відновлення міжнародного миру, захист суверенітету і територіальної цілісності).

Автор визнає правомірність класифікації війн за правовою підставою:

Порушують міжнародне право.

У відповідності до міжнародного права.

Військово-технічні та масштабні підстави поділу війн були зведені автором до єдиної групи (стратегічної), яка включає класифікацію:

За масштабами (воєнні акції, локальні, світові; скороминучі й затяжні; коаліційні та двосторонні).

За способом ведення воєнних дій (наступальні й оборонні; маневрені та позиційні).

За засобами, що застосовуються (ядерна, із застосуванням неконвенційних засобів ураження, із застосуванням звичайних засобів ураження).

За напруженістю (високої, середньої та низької інтенсивності) [17, с. 34].

Під час аналізу соціально-політичної сторони війни, А. Клименко вводить поняття "національні інтереси" замість класової складової. Це поняття пов'язане з класовими інтересами або інтересами політичних еліт, але має більш опосередкований характер порівняно з традиційним уявленням про суто класову спрямованість війн.

Російський учений В. Насіновський відносить локальні війни до конфліктів середньої і низької інтенсивності і пропонує наступну класифікацію:

Територіальні конфлікти:

Прикордонного характеру.

Збройні зіткнення в суперечці за оволодіння конкретною територією.

Міжетнічні, міжобщинні, міжплеменні, міжконфесійні конфлікти ("війни несхожості": "ми - вони", "війни старшинства").

Економічні війни - конфлікти в боротьбі за сфери економічного впливу, ринки збуту, шляхи транзиту, в тому числі мафіозні "розборки".

Громадянські війни - боротьба класів, соціальних і політичних угруповань за владу, за домінування в суспільстві, повстання проти диктатури, певного політичного режиму.

Сепаратистські війни - результат "суверенізації" новоутворень, намагань вийти з-під контролю "метрополії" ("неоантиколоніалізм").

Ідеологічні війни - конфлікти вільнодумства: комуністичного - капіталістичного, комуністичного - фашистського, геноцид на расовому, національному, конфесійному ґрунті.

"Несамовиті рухи" - війни з невизначеною мотивацією, терористичні і диверсійні акти з метою залякування, війни псевдореволюційних угруповань за принципом "проти всіх".

"Війни національних інтересів" - захист політико-економічних інтересів державами-гегемонами, в тому числі захист демократичних цінностей і підтримання світового порядку.

"Війни (операції) з підтримання миру" - захист демократичними країнами, регіональними союзами або світовою спільнотою політико-економічних інтересів і демократичних цінностей, які відповідають загальноприйнятим стандартам світового порядку.

Війни-казуси - локальні, короточасні зіткнення військових підрозділів і об'єктів, що належать різним країнам і перебувають в режимі бойового чергування, плавання, польоту, прикордонного дозору та інше [25, с. 13-14].

В. Насіновський спрощує класифікацію локальних війн, не розмежовуючи їх за соціально-політичною ознакою, а проводить поділ за формою. За словами С. Свистунова, основою класифікації локальних війн та збройних конфліктів повинні служити кількісні показники, такі як розмах і тривалість воєнних дій, площа території конфлікту, кількість держав у стані війни, кількість залучених військ тощо.

У зв'язку із зростанням ролі інформаційної складової у збройному протистоянні в умовах глобалізації і розбудови інформаційного суспільства, окремі дослідники, такі як Ю. Бураков, В. Головченко, В. Свистунов, вважають обґрунтованим введення терміну "інформаційна війна". Це стає актуальним, коли мета протистояння досягається суто за допомогою інформаційної боротьби, враховуючи, що цю інформаційну складову можна розглядати як один із видів всебічного забезпечення і супроводження війни.

С. Сірий, український дослідник локальних війн та збройних конфліктів, вважає, що головною причиною поширення та зміни конфліктів є не міжетнічні чи міжрелігійні протистояння, а конкуренція соціально-економічних структур, організацій і регіонів. Зазначається, що технічний прогрес і потужність засобів інформації сприяють поширенню ядерних технологій. З'явлення нових ядерних держав (Індія, Пакистан, Північна Корея, Іран) може призвести до більш активного використання їх потенціалу

порівняно з традиційними "ядерними" державами. Внаслідок вразливості перед більш потужними державами, менш потужні країни розвивають сучасні технології для здобуття ядерної зброї, щоб забезпечити певний рівень політичного впливу і "стратегічної недоторканності", компенсуючи економічну неконкурентоспроможність. Такий підхід робить "ядерну зброю" можливою "зброєю стримування", яка може перетворитися на вид бойового озброєння [34, с.147].

Під час аналізу історіографії проблем класифікації та виникнення локальних війн і збройних конфліктів можна зауважити наявність різноманітних підходів у дослідженні типології війн та конфліктів, а також у визначенні їх характеристик. Врахування типології і особливостей їхнього розвитку сприяє кращому розумінню природи цих явищ і покращенню механізмів їх запобігання. Сучасне тлумачення війни ґрунтується на полікаузальному підході, згідно з яким основними причинами війни є різноманітні суперечності, що виникають через економічні, політичні, соціальні, психологічні, духовні, демографічні, географічні, етнічні, конфесійні, особистісні та інші фактори суспільних відносин.

Зокрема, економічні та ресурсні фактори, часто поєднані з політичними, соціокультурними, етнічними та релігійними мотиваціями, визначають сучасні воєнні конфлікти. Вони виконують обслуговуючу та допоміжну ідейно-мобілізаційну роль у детермінації причин війни.

Узагальнюючи це, можна зробити висновок, що західні та східні (російські) історичні школи сходяться в уявленні про локальні війни та воєнні конфлікти як необхідну складову відносин між державами та окремими групами населення. Ці явища розглядаються як ефективні засоби досягнення різних цілей різних суспільних членів, політичних угруповань і їх лідерів. Однак спостерігається подальша деталізація та уточнення класифікації цих конфліктів, що відображає трансформацію суспільно-політичних відносин.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ ПОСТБІПОЛЯРНОГО ПЕРІОДУ: ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ, ТЕХНОЛОГІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ

2.1. Політичні та геополітичні особливості виникнення та розвитку локальних війн у постбіполярний період

Систематизація сучасних локальних війн і воєнних конфліктів дає підстави класифікувати їх за військово-технічними і стратегічними критеріями, ступенем застосування різних поколінь зброї, симетричністю (асиметричністю) сторін; контактністю (безконтактністю) бойових дій (з наземними битвами або без них; з охопленням всіх географічних сфер або тільки окремих із них і т. д.).

Спостерігаються зміни і в колі учасників конфліктів, що власне й визначає основну градацію локальних війн і воєнних конфліктів як різних явищ.

Розпад СРСР створив ситуацію асиметрії у системі світового балансу сил та міжнародної безпеки. Це не зміцнило її стабільність.

Внаслідок скорочення можливостей однієї зі сторін біполярного світу підвищилася міць іншої сторони, яку очолює США. Це об'єктивно призвело до враження переможця й лідера у світових справах. Важливо відзначити, що завершення "холодної війни" не призвело до зменшення військової активності та утримання США від втручання у справи інших регіонів. Це викликає негативну реакцію держав, які прагнуть зберегти свій суверенітет, і змушує їх приймати заходи щодо посилення обороноздатності, включаючи проекти на базі ядерних та інших новітніх технологій [9, с. 11].

Реакція США на сучасні виклики міжнародній безпеці включає превентивний контроль, спрямований на ліквідацію зон, які можуть бути основою для планування та виконання атак на центри глобального впливу та влади. У системі міжнародної безпеки складаються відносини "центр-

периферія", які впливають на формування і розвиток сучасних національних держав.

Додатково, в сучасних умовах спостерігається тенденція до зниження ролі суверенних держав як суб'єктів міжнародних відносин. Межа між внутрішньою і зовнішньою політикою поступово нівелюється, і виникають нові форми і напрямки відносин, що відзначено глобалізацією. Глобалізація вже поставила під сумнів традиційні функції суверенних держав [35, с. 42].

Зауважимо, що політична глобалізація до 2022 року не виходила за межі створених післявоєнних колективних інститутів безпеки. Динаміка фінансових і культурних потоків увійшла в суперечність із тим, що багато військових зон і нестабільних держав або територіальних злочинних утворень перебувають поза сферою політичного контролю. У таких умовах принцип обмеженого суверенітету може набути більш універсального характеру на масштабах міжнародної спільноти в цілому.

Отже, у певних випадках для захисту міжнародної стабільності стає припустимим втручання у внутрішні справи окремої держави і заміна її керівництва, особливо, якщо це керівництво не є легітимним в очах світової громади, хоча формально або реально має підтримку власного населення.

Починаючи з 2004 року і аж до 24 лютого 2022 року, тобто до повномасштабного військового вторгнення Росії на територію України у світовій системі не було зафіксовано жодного міждержавного конфлікту. У той же час, не можна констатувати повної відсутності нових міждержавних конфліктів, до того ж в окремих випадках, війна, що ведеться між державами опосередковано може трактуватися як міждержавний конфлікт. Зокрема події на Донбасі та анексія Криму у 2014 році є складником глибоких геополітичних суперечностей між Україною та росією, але цей конфлікт до 2022 року так і не отримав юридичного закріплення.

Локальна війну розв'язана росією проти України у 2022 році є асиметричною, адже стартовий воєнний потенціал обох держав неспівставний, водночас Україна не вдається у боротьбі до територистичних методів, як це буває зазвичай при асиметричних конфліктах [20, с. 31].

На поточному етапі глобальна геополітична, економічна та соціокультурна взаємодія визначається як "силова домінанта" [20, с. 37]. Події, що розгортаються в Перській затоці, Югославії та Афганістані, свідчать про те, що однополярний світ став навіть більш небезпечним, ніж двополярний період "холодної війни". Існування великої військової потужності та виражена готовність використовувати її в односторонньому порядку в будь-якому регіоні світу розглядається як необхідна умова для захисту інтересів національної безпеки Сполучених Штатів та розширення американського впливу на глобальному рівні [14·с· 155].

Внаслідок розпаду супердержави, такої як СРСР, міжнародні відносини стали "певною мірою безальтернативними" [7, с. 72]. Всі країни світу, розробляючи свої стратегії на міжнародній арені, тепер змушені враховувати американську зовнішньополітичну лінію. Зростаюча напруга, породжена одностороннім лідерством США в умовах глобальної взаємозалежності, стала характерною ознакою постбіполярної системи міжнародних відносин.

Протягом останніх півтора десятиліть в усіх локальних війнах і воєнних конфліктах вирішальним чинником стала не тільки військова складова знищення противника, але й його політична ізоляція та сильний дипломатичний тиск на його вище розташоване керівництво. За епохи глобалізації відбувається розширення впливу невоєнними методами, такими як стратегія "непрямих дій". Ця стратегія передбачає досягнення перемоги без прямого ведення збройної боротьби, використовуючи економічний і інформаційний тиск, спецоперації, військові загрози і демонстрації сили. Внаслідок цього з'явився поняття "інформаційно-психологічного

протиборства", що передбачає спрямованість зусиль на ліквідацію інформаційного ресурсу, зокрема органів управління, та суттєве послаблення військового потенціалу противника.

Останні події свідчать про те, що в політиці переважають силові методи боротьби, але вони не завжди призводять до очікуваного результату. Ці методи часто використовуються опосередковано, через демонстрацію військової потужності держави, з метою змусити противника уникнути військового конфлікту та досягти перемоги без самої війни. Таким чином, основна особливість міжнародного протиборства, локальних війн і воєнних конфліктів кінця XX - початку XXI століття полягає в комплексному використанні соціально-політичних, економічних, дипломатичних, інформаційних та військових чинників для досягнення політичних цілей. В умовах сучасності ці форми боротьби стають більш цілеспрямованими і скоординованими, і збільшують своє масштабування [9, с. 154]. Це свідчить про розширення змісту та зміну характеру локальних війн і воєнних конфліктів, проте важливо враховувати, що невоєнні засоби ще завжди недооцінюються у забезпеченні воєнної безпеки держав.

Іншою тенденцією, що наразі може викликати локальні війни та воєнні конфлікти, є боротьба (чи то відкрита, чи таємна) за природні ресурси та шляхи до їхнього доступу. Знищення природних ресурсів, екологічні проблеми та зростання населення Землі, особливо в найменш розвинених країнах, вимагають спільних зусиль міжнародної спільноти через відповідні інституції, які наразі ще не проявляють ефективності в своєму функціонуванні. Таким чином, боротьба між країнами за запобігання можливій економічній та екологічній катастрофі стає нагальною та може приймати надзвичайно жорстокі, насильницькі форми. У цьому контексті, у формуванні нової системи міжнародних відносин провідні країни світу, у відсутності "балансу сил", все частіше стають не тільки опосередкованими, але й прямими учасниками локальних війн та воєнних конфліктів. "Основними чинниками та

причинами, що спричинюють виникнення локальних війн і збройних конфліктів, що впливають на їхній хід і результат, часто стають інтереси високорозвинених держав..." [34, с. 149].

Руйнування післявоєнної системи міжнародних відносин виявило своє відображення у громадянській війні в Сирії. Початок конфлікту був пов'язаний з приходом до влади у 2000 році внаслідок безальтернативних виборів Башара аль-Асада, сина Хафеза аль-Асада, який панував у Сирії попередні 30 років. Перед владою наступника тривало підготовчий період тривалістю понад шість років, що сприяло плавному переходу влади. Сім'я правителя мала жорсткий контроль над силовими структурами країни, які придушували будь-які прояви опозиційних настроїв. Це викликало обурення мусульман-сунітів - основної групи в ісламі, до якої відноситься близько 70% населення Сирії.

Слід зазначити, що війна в Сирії, хоча й була спочатку внутрішньою, активно підтримувалася з-за кордону. Зброя та боєприпаси постачалися з країн, які, будучи також мусульманськими, підтримували повстанці - Саудівська Аравія та Катар, а також з багатої сирійської діаспори в арабських країнах. Режим Асада, в свою чергу, отримував підтримку від Росії та Ірану, які мали інтерес у збереженні цього режиму [4, с.284].

Втручання Росії в сирійський конфлікт призвело до того, що локальний конфлікт розширився до регіонального, що спочатку розпочався як один із етапів "арабської весни", і перетворився на глобальну міжнародну проблему. Сирія стала полігоном для випробовування як військової техніки, так і особового складу для розв'язання агресивної зовнішньої політики, включаючи пом'якшення міжнародних економічних санкцій [5, с.219].

Станом на зараз, питання війни в Сирії залишається відкритим. Незважаючи на присутність на її території військової бази США, постійного

контролю за проявами загроз Ізраїлю, ситуація в країні нагадує бочку з порохом, яка лише очікує своєї іскри.

Одним із найбільш показових локальних конфліктів досліджуваного періоду є локальна війна в Нагірному Карабасі. Конфлікт, що розпочався між Вірменією та Азербайджаном у 1988 році забрав життя понад 30 000 осіб. Відносний режим припинення вогню встановили лише у травні 1994 року за допомогою дипломатичних засобів, але, в першу чергу принципової силової позиції Росії. У той же час, прагнення Азербайджану встановити суверенітет на всій території держави (за неофіційної підтримки Туреччини) призводило до регулярного порушення перемир'я між сторонами, спочатку у 2016 році, потім у 2020. Обидва рази конфлікт починали демонстрацією сили, а вирішували дипломатичним шляхом за посередництва та ініціативи Росії, зацікавленій у збереженні нестабільності в регіоні та нарощення там своєї присутності [8, с.116].

Чергова ескалація конфлікту відбулася у травні 2022 року, за попереднім сценарієм демонстрації військової сили Азербайджаном та беспорядними діями Вірменії, яка цього разу залишилася без підтримки Росії. Тому 25 травня на розширеному засіданні Вищої євразійської економічної ради прем'єр-міністр Вірменії Нікол Пашинян заявив, що Вірменія та Азербайджан домовилися про взаємне визнання територіальної цілісності. Своєю чергою президент Азербайджану Ільхам Алієв під час виступу заявив, що "в них немає територіальних претензій із Вірменією", хоча обидва лідери й посперечались щодо ситуації в Лачинському коридорі, який, як сказав вірменський прем'єр, "захопили азербайджанські сили" і додав, що можливість виходу на мирну угоду є [35, с.62].

Нарешті, використавши сприятливі зовнішньополітичні фактори, 19 вересня 2023 року Азербайджан очевидно, вирішив поставити крапку у питанні Нагірного Карабаху. заявивши про початок антитерористичних заходів локального характеру. Результатом операції стало остаточне повернення територій під контроль Азербайджану, і найголовніше –

вирішення етнічного питання. Вірменія погодилася прийняти всіх етнічних вірмен, які залишать Нагірний Карабах. Для евакуації населення створили гуманітарні коридори та пункти прийому. Таким чином, останнє слово у вирішенні локальної війни в Нагірному Карабаху стала військова сила та сприятлива зовнішньополітична ситуація, зокрема втрата Вірменією підтримки Росії.

У політичній та геополітичній площині розглянемо локальну війну в Україні. У зв'язку із повномасштабним вторгненням Росії на територію України 24 лютого 2022 р. соціально-політична й соціально-економічна ситуація не тільки на європейському континенті набула і нових характеристик, і таких дилем можливого розвитку подій, вибір між якими майже неминуче стане «гіршим», не принесе швидких позитивних змін на краще. Справа в тому, що локальна війна за східними межами Європейського Союзу загрожувала перерости в геополітичний збройний конфлікт із застосуванням арсеналів зброї масового ураження. У минулому столітті визнання потенційними учасниками світового ядерного конфлікту принципу взаємної непомірної шкоди від застосування ядерної зброї стримувало потенційного агресора від спокуси застосування воєнної сили аж до початку нового етапу протистояння західних демократій і РФ, яка наразі намагається за допомогою окупації та анексії територій України повернути світ до часів світових війн минулого століття. За таких обставин виникають серйозні сумніви у дієвості вироблених у минулому механізмів запобігання світовим війнам. Експерти дотримуються різних точок зору щодо можливого розвитку подій. Оптимістичний погляд найяскравіше представляє професор Гарвардського університету О. Рамсботтом, автор бестселера «Contemporary conflict resolution» [25, p.228]. На основі аналізу великого статистичного матеріалу автор дійшов висновку, що поширення грамотності, демократії, розвиток наднаціональних інститутів, а також нові технології, починаючи з атомної бомби і закінчуючи телебаченням та інтернетом, послабили стимули для розв'язання великомасштабної війни. До того ж комерціалізація свідомості,

властива сучасній економіці, сприяє загальному умиротворенню, «обертаючи ворогів на покупців».

Найбільш послідовний критик його поглядів і творець відомої гіпотези «чорних лебедів» Н. Талеб на Нобелівському симпозиумі 2016 р. математично спростовував дані про спад насильства у світі та дійшов висновку про те, що війни з десятками мільйонів жертв людству не уникнути, і відбутися вона може в найближчі десятиліття [4, с. 290].

У надзвичайно складній і принципово непередбачуваній системі сучасних політичних і соціально-економічних відносин готуватися, ймовірно, потрібно до обох гіпотетичних варіантів розвитку подій: світова війна можлива, але не зумовлена. Чи можна вважати нинішню агресію РФ початком чергової світової війни з огляду на те, що вже сьогодні Україна отримує фінансову підтримку та озброєння від численних західних партнерів, а РФ – пакети санкцій за вторгнення в Україну? Відповідь на це запитання залежатиме від того, хто буде переможцем у протистоянні України і країни-агресорки. У випадку перемоги України на полі бою третьої світової війни вдасться уникнути, і не здійсниться похмуре пророцтво Н. Талеба.

За поразки України ймовірність розв'язання світової війни істотно зросте у зв'язку з логікою реалізації як традиційної неоімперської російської ідеології, так і нової путінської доктрини «повернення споконвічних російських земель». Якщо ж військові дії РФ проти України будуть зупинені в результаті компромісного дипломатичного рішення, почнеться «друга холодна війна», яка стане таким же знаряддям стримування РФ, як «перша холодна» була знаряддям стримування СРСР. В останньому варіанті Україні доведеться долати довгий шлях адаптації до нової холодної війни, перебуваючи на передовій лінії цієї війни [8, с.17].

Таким чином, внаслідок локальних конфліктів, незалежно від їх результатів, статус окремих держав у світовій ієрархії конкурентоспроможності, стабільності, інвестиційної привабливості та умов внутрішньої безпеки суттєво знижується, призводячи в крайніх випадках до

фактичної ізоляції. Проте навіть за умов втрати повноважень структурами центральної виконавчої влади, це не призводить до формального скасування державного статусу і зовнішніх функцій суверенітету.

Дослідження вищезгаданих локальних конфліктів дає зрозуміти, що сучасна локальна війна, незважаючи на її обмежений характер, містить у собі небезпеку завдання конфліктуючими сторонами ударів по всій території воюючих держав. Власне саме такий розвиток подій можна спостерігати у поточному перебігу російсько-української війни.

Аналіз чинників, що впливають на тривалість локальних війн і збройних конфліктів, дозволяє стверджувати:

Якщо одній із сторін не вдасться досягти поставлених цілей у короткі терміни, війна набуває затяжного характеру і приводить до непередбачуваних результатів, здобути перемогу, як правило вдається нападаючій стороні, а також тому хто зміг створити сначну військово-стратегічну та морально-психологічну перевагу над супротивником;

У швидкоплинній локальній війні угруповання збройних сил, сформованих на професійній основі, виявляються сильнішими регулярних збройних сил побудованих на інших принципах. У затяжних військових конфліктах перевагу мають армії, побудовані на основі загального військового обов'язку.

Розглядаючи еволюцію військових конфліктів у XXI столітті, важливо відповісти на питання про легітимність використання терміну "війна з тероризмом", який був введений у політичний лексикон у останні десятиріччя. Чи можна це дійсно розглядати як війну у класичному розумінні? Високий рівень загроз міжнародній та національній безпеці від терористів, зокрема можливість використання "брудних ядерних бомб" з радіоактивними матеріалами, хімічною та бактеріологічною зброєю, підкреслює актуальність цього питання. Головною метою терористичних організацій є боротьба за

політичний та економічний вплив у світі, що підкреслює необхідність визначити, чи можна використовувати термін "війна" у цьому контексті.

Натомість, важливо не говорити про "війну з тероризмом", але про протистояння радикальним політичним організаціям, з метою політичного поразки цих груп. Такий підхід відображає суттєвий аспект конфлікту – захоплення влади шляхом залякування політичної еліти та суспільства, а не лише фізичного усунення окремих лідерів. Це відзначає новий рівень в історії тероризму, де політичні організації використовують терористичні методи для досягнення своєї політичної мети.

Однією з нових форм локальних воєн і конфліктів стали "ресурсні конфлікти", що визначаються конкуренцією між сусідніми країнами за володіння життєво важливими ресурсами (зокрема, водні ресурси) або вигідними за ринковою вартістю ресурсними джерелами (поклади природних копалин). Країни, що мають значні невідновлювальні природні ресурси, такі як нафта і газ, стають потенційно конфліктними зонами через конкуренцію за контроль над цими територіями.

Зростання глобальної конкуренції та поширення суперництва за доступ до ресурсів призводять до збільшення конфліктогенного потенціалу міжнародної конкуренції та посилення ієрархічних тенденцій в міжнародній системі. Країни, які досвідчують довготривалі війни та конфлікти, знаходяться в "кризі можливостей" і, одночасно, в "кризі легітимності" влади. Ці країни можуть стати "глибоким Півднем", які втрачають свої перспективи сталого розвитку та вилучаються з міжнародних процесів.

Усередині цього контексту, важливо визнати, що війна залишається крайньою формою політичного насильства, і хоча зростає роль невійськових засобів, застосування збройної сили визначає специфіку війни як такої. Таким чином, сутність війни залишається незмінною, і вона залишається важливим аспектом міжнародних відносин.

2.2. Економічні, технологічні та соціальні особливості локальних війн наприкінці XX – початку XXI ст.

Розвиток науки і техніки у XXI столітті вплинув на способи та засоби ведення війни, змінюючи характер конфліктів. Відзначається, що війни в новому столітті будуть мати зовсім інший характер та вимагатимуть нових видів озброєнь та збройних сил. Зазначено, що світ увійшов у еру війн шостого покоління, коли збройні сили використовуватимуться не лише для воєнних дій, але й з метою унеможливлення противника активно опиратися. Спрогнозовано застосування "хірургічних" ударів високоточною зброєю та активне використання засобів радіоелектронної боротьби.

Укладено план використання інгібіторів горіння для зупинення роботи двигунів транспортних засобів і хімікатів, призначених для руйнування шин автомобілів і літаків [3, с. 128]. Зазначено, що основною метою таких конфліктів буде досягнення політичних цілей війни без масового застосування армій та безпосереднього знищення противника. Таким чином, відмовляються від концепції "тотальної війни", що передбачала масові битви і завдачу великої шкоди мирному населенню та інфраструктурі.

У соціально-економічному розвитку акцентовано на проблемі відсталості країн, що розвиваються, і визначено, що допомога від структур ООН вимагає перегляду підходів до її вирішення. Пропонується переглянути глобальну програму цілей сталого розвитку, щоб оцінити реалістичність досягнення поставлених завдань у конкретних слаборозвинених країнах. Також вказано на потребу в реформуванні ООН в сфері міжнародних відносин та світової політики, зокрема у перегляді концепцій розвитку.

Обговорено ініціативи створення глобальних багатосторонніх угод в області торгівлі та інвестицій на майданчиках структур ООН як більш реалістичні заходи допомоги країнам, що розвиваються [13]. Зазначено, що

побоювання високорозвинених держав стосовно можливого догону їхнього рівня розвитку країнами, що розвиваються, є безпідставними і що конкуренція може призвести до покладання їх лідерських позицій в світовій економіці.

Разом з тим, в економічному сенсі глобалізація не зближує держави і суспільства за рівнем розвитку, а сприяє встановленню ієрархічного поділу країн і регіонів та закріплює периферійний статус значної частини сучасних держав. Глобалізація призводить до зростання поляризації багатства і бідності, розбалансування економіки багатьох слаборозвинутих країн, руйнування традиційних укладів господарювання. Поглиблюється розшарування регіонів і держав на «бідний Південь» і «багату Північ». Розшарування відбувається також і всередині умовного «Півдня», і серед різних верств населення провідних держав системного ядра. Внаслідок локальних конфліктів, незалежно від їх результатів, статус окремих держав у світовій ієрархії конкурентоспроможності, стабільності, інвестиційної привабливості та умов внутрішньої безпеки суттєво знижується, приводячи в крайніх випадках до фактичної ізоляції [10, с. 91]. Проте навіть за умов втрати повноважень структурами центральної виконавчої влади, це не призводить до формального скасування державного статусу і зовнішніх функцій суверенітету.

На порозі нового тисячоліття людство вступило в еру високотехнологічних локальних конфліктів, що відзначається нарощуванням якісних характеристик засобів ведення війни. Застосування нового покоління високоточної зброї набуло значного поширення, зокрема, під час Персько-затокської війни 1991 року, коли багатонаціональні сили використали сотні передових бойових систем, що відзначалося великим відмінням від попередніх конфліктів, де використовувалися лише обмежені кількісно нові види зброї [4, с. 283]. Порівняно із періодом 1991-2003 років, використання високоточної зброї у військових діях зросло з 6,5% до 68%, вражаючи збільшення її ефективності [8, с 64]. За висновками вітчизняних дослідників, конфлікт в Україні може бути вважений заключною війною індустріальної епохи [10, с. 241].

Почалася нова ера війн, ознаменована використанням високих технологій. Великі країни світу досягли безпрецедентних воєнних успіхів завдяки новим елементам збройної боротьби і її перенесенню в космос. Космічні засоби відіграли ключову роль у підготовці та веденні бойових операцій в Югославії (1999), Афганістані (2001) та Іраку (2003). Ці операції забезпечили ефективний удар по противнику, при цьому менше використовувалась зброя, яка призводить до значних людських втрат, руйнування інфраструктури та негативних екологічних наслідків.

Сучасне заходи, здобуті в збройних силах високорозвиненими державами, базуються на технологічній перевазі індивідуальних націй. Ці країни виявили величезну військову перевагу над ворогами, які залишаються на рівні індустріального розвитку і використовують традиційні види озброєння. Прикладом є втрати в ході операції "Буря в пустелі" 1991 року, де багатонаціональні сили з 800 тис. військовослужбовців зазнали невеликих втрат порівняно з противником, втрати якого становили 1,8 мільйона чоловік. Такі факти підтверджують, що в сучасних локальних конфліктах і війнах масштабні напади можуть супроводжуватися обмеженими людськими втратами, що є непередбаченим явищем в історії.

Глобалізаційні процеси відзначаються модернізацією основних концепцій воєнної стратегії. Використання передових інформаційних технологій додає новий аспект до воєнних стратегій, де насильство представлене не лише політичним та матеріальним, але й духовним, зокрема у формі "інформаційних війн", тісно пов'язаних з терміном "інформаційна зброя". Основними складовими цієї зброї є інформаційні технології та процеси, які використовуються під час традиційних або можливих "інформаційних війн". Останні можуть здійснюватися у сфері інформації та охоплювати широкий спектр завдань у політиці, економіці, техніці та

військовій сфері. Але різноманітність і небезпечність каналів впливу інформаційної зброї призводять не лише до зростання військового потенціалу розвинених країн, але й змінюють стратегічний аспект глобального та регіонального балансу сил. Не виключено, що в найближчому майбутньому використання інформаційної зброї може послужити основою для вирішення локальних конфліктів та воєн за участю традиційних засобів ведення війни, як відповідь на нетрадиційні виклики [24, с. 148].

Прогнозування подальших розвитків показує, що можливе радикальне перетворення традиційних форм і методів збройної боротьби з встановленням пріоритету концепції інформаційної війни. Останні локальні конфлікти, де застосовується інформаційна зброя, мають відмітною рисою те, що вони розгортаються в інформаційному просторі. Цей вид зброї значно виходить за межі звичайних її характеристик за руйнівними можливостями. У відміну від звичайної зброї, інформаційну зброю практично неможливо ефективно захистити, тому морально-психологічні аспекти застосування цієї зброї займають центральне місце в концепціях національної та міжнародної безпеки. Наприклад, лише з федерального бюджету США щорічно виділяється приблизно 38 мільярдів доларів на інформаційні технології, з яких більше половини становлять витрати військового відомства, не враховуючи інші величезні витрати на бортові системи управління супутників, ракет, літаків, танків і кораблів [24, с. 79]. Таким чином, розвиток інформаційних технологій не лише сприяє цивілізаційному прогресу, але й має значний комплекс негативних міжнародно-політичних наслідків, причому інформаційна зброя стає фактором дестабілізації міжнародних відносин та головним джерелом нестабільності. З урахуванням цих особливостей локальних конфліктів, взаємозв'язок у світі, що, незважаючи на глобалізацію, зберігає фундаментальні протиріччя та безліч невирішених проблем, можна прогнозувати подальше зростання численних тривалих локальних війн та воєнних конфліктів у різних формах, а також з'явлення нових, ще більш

небезпечних. Локальні війни і конфлікти стають інтенсивнішими, впливаючи на стан державного ладу периферійних країн у сферах політики, економіки, ідеології та інформації. Важливо враховувати, що локальні конфлікти в слаборозвинених периферійних країнах перешкоджають їх швидкому економічному відновленню та нормалізації політичного життя, а специфіка таких конфліктів у багатьох державах Азії та Африки свідчить про невідновлювальний характер їхніх наслідків.

РОЗДІЛ III. СПОСОБИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ІНСТРУМЕНТИ ВИРІШЕННЯ ЛОКАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ, МИРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ООН

3.1. Шляхи попередження та врегулювання локальних війн

Міжнародні конфлікти та війни стають все менше міждержавними і все більше набувають внутрішньодержавного характеру. За оцінками експертів, у період з 1990 по 2004 рік лише 4 з 57 конфліктів мали міждержавний характер: Еритрея - Ефіопія (1998-2000), Індія - Пакистан (1990-1992 і 1996-2003), Ірак - Кувейт (1991), Ірак проти США, Великої Британії і Австралії (2003) [24, с. 121]. Після закінчення "холодної війни" розмивається межа між міждержавними та внутрішньодержавними конфліктами [34, с. 149].

Останні півтора десятиліття характеризуються тим, що "обмежені конфлікти внутрішнього інтернаціоналізованого характеру стали основним типом збройних протистоянь..." [14, с. 186]. Під "інтернаціоналізацією" слід, ймовірно, розуміти не лише пряме втручання іноземних державних сил на боці одного з учасників внутрішнього збройного конфлікту, але й весь комплекс міжнародних зусиль, спрямованих на його врегулювання, включаючи посередництво між конфліктуючими сторонами.

Питання «профілактики» локальних війн станом на тепер видається утопічним. Більшість аналітиків приходять до думки, що попередження війни можливе лише шляхом постійного нарощування військового потенціалу, що у свою чергу може призвести до виникнення потужної військової глобальної кризи, або декількох регіональних війн з накладенням одна на одну, що в результаті призведе до повної деформації поняття безпеки [8, с.92].

Дотримуючись запропонованих у розділі I дефініцій понять, доречно нижче побудувати загальні схеми врегулювання розглянутих видів військових загроз.

Конфлікти як феномен розвитку суспільства та держави виступають об'єктом вивчення понад дві тисячі років. Однак аж до 1990-х років основна

увага дослідників була сфокусована на самому конфлікті, але не на способах та труднощах його врегулювання [22, р. 28]. Скандинавський конфліктолог П. Валленштайн вказував, що до закінчення холодної війни панувала точка зору, згідно якої врегулювання втрачає свій сенс відразу після завершення «гарячої» (або власне бойової) фази розвитку збройного конфлікту [22, р. 19]. Помилковість цього положення виразно проявилася в реаліях постбіполярного світу – зриви спроб політичного примирення та зближення сторін все частіше спостерігаються після закінчення бойових дій, що призводить до відновлення останніх.

Російський дослідник, І.С. Іванов також звернув увагу на значне збільшення складнощів у справі врегулювання збройних конфліктів у порівнянні з періодом холодної війни. І.С. Іванов пояснює це тим, що механізм Захід–Схід, що працював протягом протистояння, «принцип стримування на глобальному рівні виявляється очевидно застарілим, а на регіональному рівні він взагалі перестає працювати» [13].

Для країн – учасниць НАТО та Організації Варшавського договору та їх партнерів було характерне розуміння те, що локальний збройний конфлікт міг у разі затягування набути глобального виміру, тобто. перерости у третю світову війну. Ризик неконтрольованої ескалації забезпечував зацікавленість держав і особливо наддержав «купування» і якнайшвидшого врегулювання новостворених вогнищ збройних конфліктів, що суттєво скорочувало їх кількість і тривалість [13].

На нашу думку, доречно виділити ще ряд факторів, що в сучасних реаліях ускладнюють врегулювання збройних конфліктів. Один із них – зростання впливу на перебіг збройних конфліктів різних недержавних учасників та міжнародних організацій. Це становище входить у протиріччя з тезою А. Вебера про те, що лише держава має легітимне право на насильство [10, с. 154-156].

Таким чином, активна участь недержавних акторів в сучасних локальних конфліктах і війнах створює ще одну особливість. Ці конфлікти

представляють собою складні завдання для традиційних методів дипломатії, таких як офіційні переговори і посередницькі процедури [24, с. 250]. Це пояснюється широким спектром проблем, які впливають на хід цього зазвичай тривалого процесу. Значна кількість нерегулярних військових формувань, що беруть участь у збройних конфліктах, породжує питання, пов'язані з визначенням лідера та його легітимністю в представництві інтересів відповідних політичних рухів, а також здатністю здійснювати ефективний контроль за виконанням досягнутих угод [34, с. 154-156].

У роки холодної війни під час розгляду питань впливу міжнародних організацій на перебіг збройних конфліктів ключову увагу приділяли ООН. На сучасному етапі все більшого значення набуває діяльність регіональних структур, що у ряді випадків вирішують завдання глобального характеру: інститутів Євро-Атлантичного співтовариства (ЄС, НАТО), а також об'єднань та організацій, створених за межами Заходу, зокрема ШОС та ОДКБ.

Тут слід наголосити, що в даний час значно розширився спектр потенційних учасників (сторін) збройного конфлікту. Крім держав (у випадках внутрішніх збройних конфліктів – офіційної влади країни) сторонами збройного конфлікту стають різні помірні (зокрема – умовно помірні) опозиційні угруповання, і навіть структури міжнародного тероризму.

У Сирії (з 2011 р.) значущими сторонами збройного конфлікту стали «Ісламська держава» та «Джебхат Ан-Нусра», у Сомалі – рух «Аш-Шабаб», у Малі – «Ансар-ад-Дін» та «АльКаїда в Ісламському» Магрибі», не кажучи про безліч дрібніших. Так, лише на території Афганістану станом на листопад 2017 р. діяли бойовики 22 структур міжнародного тероризму. При цьому зазвичай зростання числа терористичних угруповань і, головне, чисельності бойовиків, що входять до них знаходиться у прямій залежності від тривалості збройного конфлікту [5, с. 223].

Примирення з цими силами неможливе за замовчуванням; отже, повноцінне врегулювання може бути забезпечено лише після розгрому (або, як мінімум, вирішального ослаблення боєздатності) структур міжнародного

тероризму. Переважна більшість терористичних угруповань (за винятком «Ісламської держави») мають горизонтальну структуру керування. Це означає, що розгром одного загону (сил «польового командира») не призводить до послаблення боєздатності інших загонів.

Наступний фактор, що ускладнює врегулювання збройних конфліктів, – інтернаціоналізація більшості них. Як показує практика, кількість залучених до ходу конфлікту (і його врегулювання) зовнішніх акторів також зростає прямо пропорційно до тривалості бойових дій.

У ряді випадків – зокрема, коли йдеться про внутрішні конфлікти, – примирення сторін – учасниць організованого насильства практично неможливе без зовнішнього посередництва, а іноді – без обмеженого застосування військової сили тиску однією з конфліктуючих сторін. Водночас дивергенція позицій зовнішніх гравців може мати дуже помітний негативний вплив на хід врегулювання. Держави та інститути, які беруть на себе роль «третьої сторони», насправді часто надають підтримку лише одному з учасників бойових дій, не виявляючи готовності до того, щоб вбудувати у переговорний процес інших учасників на рівноправних засадах.

Так, у Лівії (у 2011–2012 рр.) та в Сирії (на тимчасовому відрізку з 2011 до 2016 р.) західні країни розвивали багатовекторну співпрацю з помірною (у тому числі – умовно помірною) опозицією, повністю заморозивши діалог з офіційною владою цих країн. На нашу думку, це стало однією з причин ескалації конфліктів, а також глибокої дестабілізації обстановки, особливо в Лівії.

У Сирійській Арабській Республіці лише після того, як за активної посередницької ролі частини країн Заходу почав налагоджуватися повноцінний міжсирійський (національний) переговорний процес, стали помітними загальні контури врегулювання збройного конфлікту. Першими кроками на шляху до досягнення цієї мети слід визнати укладання низки домовленостей про припинення вогню (хоча і реалізованих лише частково) та створення «зон деескалації» (з березня 2016 р.) [5, с. 228].

Зрештою, є ще один фактор, який ускладнює врегулювання збройних конфліктів у сучасних реаліях. Справа в тому, що після закінчення холодної війни більшість збройних конфліктів мали вже не між-, а внутрішньодержавний характер (див.: [33, с. 320]). Відповідно, пошук шляхів примирення (і подальша реалізація домовленостей) між офіційною владою і силами, що їй протистоять (так званою «непримиренною опозицією») значно більш складний, ніж на міждержавному рівні.

Всі ці фактори, які часто надають суперечливий вплив на хід врегулювання збройного конфлікту, повинні обов'язково враховуватися під час вибудовування загальної схеми врегулювання.

Щодо врегулювання криз, найбільша загроза полягає не стільки в наростанні внутрішньодержавних конфліктів, скільки в збільшенні їх дестабілізуючого потенціалу. Сучасні конфлікти об'єднали найнебезпечніші аспекти як міжнародних, так і внутрішньодержавних конфліктів. Однією з таких аспектів є можливість їх швидкої ескалації - як вертикальної (збільшення рівня інтенсивності конфлікту), так і горизонтальної (розповсюдження конфлікту на інші країни і регіони). Умови комплексних загроз, що виникають унаслідок конфліктів, призвели до суттєвого погіршення гуманітарної ситуації в конфліктних зонах і збільшення числа жертв серед цивільного населення. Більше того, швидка інтернаціоналізація внутрішньодержавних конфліктів на рубежі ХХ - ХХІ століть свідчить про загальну тенденцію глобалізації - збільшення глобальної взаємозалежності, супроводжуване етнополітичним перерозподілом, що виникає на тлі розпаду біполярної системи [14, с. 86, 91, 92].

Важливо відзначити, що під час локальних війн і воєнних конфліктів відбуваються значущі зміни в характері діяльності міжнародних організацій, зокрема ООН. У світі, де ступінь взаємозалежності постійно зростає, національні структури стають менш здатними вирішувати міжнародні проблеми [19, с. 227]. Завершення стратегічного протистояння супердержав

призвело до того, що країни з різними системами управління і традиціями об'єднуються не за ідеологічними засадами, а на основі захисту загальнолюдських цінностей і національної безпеки. Це також призвело до розширення функцій ООН від дипломатичних заходів до відновлення миру, врегулювання конфліктів і здійснення міжнародного контролю. Такий широкомасштабний підхід до використання військово-силових заходів виявився в різних ситуаціях, включаючи відновлення суверенітету Кувейту в 1991 році, відновлення законного уряду в Гаїті в 1994 році, а також події в Боснії і Герцеговині.

У західній історіографії виділяють дві форми закінчення збройного конфлікту, різняться за рівнем завершеності цього процесу.

Перша форма - врегулювання конфлікту (*conflict resolution, conflict settlement*) – максимально повне усунення невоєнними (зокрема, політико-дипломатичними) засобами протиріч, що призвели до початку бойових дій, при мінімізації ризику їх відновлення [11, р. 31].

Друга форма - управління конфліктом, або регулювання конфлікту (*conflict management, conflict regulation*). Під цим терміном мається на увазі можливість контролю за ходом збройного конфлікту з метою недопущення його необмеженого розростання та досягнення якнайшвидшого завершення (невідновлення) «гарячої» фази [12, р. 8].

Західні дослідники створили кілька детальних, близьких одна одній за змістом схем, що описують фази розвитку збройного конфлікту та відповідні заходи щодо його врегулювання. Спираючись на теоретичні розробки американо-британських дослідників О. Рамсбутама, Т. Вудхауса та Х. Майала [51, р. 13], слід визнати, що дана схема багато в чому заснована на теоретичних уявленнях про процес врегулювання і має суттєвий недолік: на практиці зазвичай складно буває визначити межі більшості етапів і, внаслідок цього, вибрати методи врегулювання, що призводить до втрати часу, сприяє ескалації конфлікту та його переходу у «гарячу» фазу.

На нашу думку, більш релевантною є схема врегулювання, подана у доповіді Генерального секретаря ООН Б. Бутроса-Галі «Порядок денний для миру: Превентивна дипломатія, миротворчість та підтримання миру» (1992) [30].

При накладенні двох схем одна на одну видно, що превентивна дипломатія ефективна на початкових етапах розвитку конфлікту (включаючи період поляризації відносин) до відкритого застосування сили. При цьому ймовірність успіху попереджувальних дипломатичних зусиль тим вища, чим на ранній стадії конфлікту вони додаються.

Миротворчість включає комплекс заходів з деескалації конфлікту в період його основної, «гарячої», фази. До них відносяться не тільки політико-дипломатичні та економічні зусилля, а й застосування військових інструментів, але лише відповідно до статуту ООН (зокрема, зі ст. 51 про право на самооборону) та у чітко визначених межах. Вихід за ці межі може призвести до зворотного ефекту – нового витку ескалації збройного конфлікту замість врегулювання, як це було після початку операції ВПС частини країн – учасниць НАТО щодо встановлення безпольотної зони над Лівією на підставі резолюції 1973 року Ради Безпеки ООН (2011).

Для контрасту зазначимо, що у російській історіографії локальних війн показовим прикладом результативної операції з примусу агресора до миру вважають дії Збройних Сил Росії після зіткнення військ Грузії та Південної Осетії (ті ж таки сили РФ) 8 серпня 2008, як вони зазначають «дії по односторонньому «розморожуванню» збройного конфлікту [24, с.237]. Зазначене черговий раз доводить необхідність об'єктивного підходу до фактів та врахування суб'єктивної сторони історичних досліджень, зокрема місця, часу та обставин його написання.

Підтримка миру, що включає у тому числі небойову діяльність контингентів військ зовнішніх акторів щодо запобігання поверненню конфлікту в «гарячу» стадію, здійснюється на фазах від припинення вогню до нормалізації відносин сторін конфлікту.

Міжнародні стосунки на етапі монополярності характеризуються інтенсивнішою активністю та стрімким зростанням числа операцій, спрямованих на збереження миру та втручання в локальні конфлікти під егідою ООН. У подальшому можливе фокусування зусиль ООН на запобіганні конфліктам і забезпеченні миру.

Нарешті, миротворчість, як комплекс переважно політико-дипломатичних та економічних зусиль, реалізується до повного примирення сторін, тобто. Врегулювання збройного конфлікту.

У своїй доповіді, підготовленій за участю групи технічних експертів ООН, Б. Бутрос-Галі звернув увагу на довгострокову тенденцію зростання кількості збройних конфліктів в умовах формування постбіполярного світопорядку після закінчення холодної війни. При цьому він підкреслив необхідність активного залучення до врегулювання збройних конфліктів зацікавлених зовнішніх учасників – насамперед, під егідою ООН [30]. На практиці реалізація всіх етапів врегулювання (особливо останніх трьох) здійсненна лише за участю зовнішніх гравців.

З погляду авторів, термінологія, представлена в доповіді Б. Бутроса-Галі, особливо стосовно етапів з активним використанням військових інструментів («миротворчість» і «підтримка миру», а також операції з їх здійснення), є найбільш ємною і вірно відображає сутність здійснюваних заходів.

У розробках західних учених як синоніму цих термінів (особливо при характеристиці діяльності НАТО та ЄС) зазвичай використовується поняття «кризове регулювання» («міжнародне кризове регулювання»). Однак унаслідок представлених вище відмінностей між поняттями «збройний конфлікт» та «військовополітична криза» використання даного терміну, вбачається, не зовсім коректним.

Початком військово-політичної кризи, ініціатором якої виступає держава (група держав, міжнародна структура), є заява про загрозу масштабного застосування сили, а завершенням – початок її чи відмова від цього.

Військово-політичні кризи, що виникають внаслідок дій структур міжнародного тероризму, розвиваються за іншим сценарієм: у відповідь на застосування сили (зазвичай проти мирного населення з метою його залякування) країна, яка зазнала нападу, розпочинає повномасштабну військову операцію. Як юридична основа для цього, як показує практика, держави зазвичай вказують статті про право на самооборону (ст. 51 Статуту ООН (1945), ст. 42 Договору про Європейський Союз (2010)¹ та ст. 5 Вашингтонського договору (1949)), вдаючись до створення міжнародних коаліцій [39, с. 40].

Відповідно, врегулювання теоретично можливе лише щодо першого виду військово-політичних криз. Більшість з них, враховуючи стратегічний масштаб їх наслідків, є проблемами глобального рівня, а тому тією чи іншою мірою зачіпають практично всіх акторів на міжнародній арені. Ці актори можуть виконувати наступні функції:

1) ініціювати військово-політичну кризу (до цієї категорії слід також віднести акторів, готових надати ініціаторам як політичну, а й військову допомогу);

2) підтримувати ініціаторів кризи лише у політичному плані;

3) займати позицію неучасті;

4) прагнути до врегулювання кризи, будучи третьою стороною;

5) виступати об'єктом застосування військової сили.

У розглянутих вище воєнно-політичних кризах переважна більшість малих та середніх держав займало позицію неучасті. Роль ініціаторів та підтримуючих сторін належала переважно провідним країнам Заходу – насамперед США та Великобританії. Реальними можливостями щодо врегулювання військово-політичних криз має лише обмежена кількість найбільш впливових держав (держав); при цьому в більшості випадків дані функції беруть він ключові актори поза ЄвроАтлантичного співтовариства – особливо Росія (з кінця 1990-х років), і навіть Китай (з кінця 2000-х років).

Доречно виділити два основні засоби врегулювання військово-політичних криз

1. Ведення паралельних переговорів з ініціаторами кризи та державою – об'єктом застосування сили. Метою переговорів є пошук рішення (зазвичай спрямованого на усунення приводу або причини початку кризи), що позбавляє основної аргументації країну, що готується до початку війни.

Так, у період наростання напруженості навколо Іраку (з 5 лютого по 19 березня 2003 р.) група учасників: Франція-Німеччина-Росія за підтримки ООН та МАГАТЕ прагнула, незважаючи на опір іракської влади, інтенсифікувати роботу інспекційних груп даних міжнародних організацій щодо дослідження потенційних об'єктів на території Іраку, де могло здійснюватися виробництво та зберігання засобів масового ураження. За доказом відсутності засобів масового ураження в Іраку операція «коаліції бажаючих» на чолі зі США та Великобританією втрачала б підстави для проведення. Розуміючи високу ймовірність такого розвитку подій, США прискорили підготовку війни та розпочали бойові дії 20 березня 2003 р., до завершення роботи інспекційних місій [9, с. 226].

Ініціаторами військово-політичної кризи в Сирії 2013 р. виступили монархії Аравійського півострова, які бездоказово поклали на уряд Сирії відповідальність за застосування хімічної зброї поблизу Дамаска 24 серпня 2013 р. В умовах стрімкої військово-політичної кризи, що розвивалася, 9 вересня 2013 р. світове співтовариство виступило з ініціативою зі знищення наявних у розпорядженні влади Сирії запасів хімічного засобів масового ураження під міжнародним контролем. В результаті переговорів, що проводилися під егідою ООН, США погодилися з даним планом відмовилися від проведення наземної операції [9, с. 228].

2. Здійснення третьою стороною військових демонстрацій для тиску на ініціаторів криз і в меншій мірі – на державу – об'єкт застосування сили. Однак на практиці використання даної можливості утруднюється внаслідок наступних причин:

– небезпеки переростання заходів щодо військового стримування в повноцінний політичний (за найгіршого сценарію – силовий) конфлікт;

– неготовності третьої сторони, яка розуміє вищезгадану небезпеку, піти на масштабні військові демонстрації, якщо не торкаються її життєво важливих інтересів.

Ці причини особливо значущі, коли військово-політичні кризи ініціюються групою держав НАТО, які володіють величезним силовим потенціалом. Невдача у використанні даних коштів призводить до того, що військово-політична криза переростає у воєнний конфлікт. У свою чергу, його результатом може стати критичне послаблення могутності держави, щодо якої вчинена агресія, з подальшим перетворенням його у осередок нестабільності, на території якого розвиватимуться нові збройні конфлікти.

Приклад реалізації такого сценарію є Ірак: після кампанії 2003 р. він розпався на три утворення: курдська північ, сунітський «трикутник» у центрі та шіїтський південь, а з 2013–2014 рр. північні та центральні райони країни зазнали ударів і часткової окупації зі сторони «Ісламської держави» та інших терористичних угруповань [20, с. 31].

У світі зростає кількість країн, що є на різних стадіях розвитку та врегулювання внутрішніх збройних конфліктів. В умовах глобалізації території цих країн, будучи осередками нестабільності, становлять загрозу безпеці не лише для суміжних держав, а й для всього міжнародного співтовариства.

Головними «похідними» розвитку збройних конфліктів є загрози міжнародного тероризму та неконтрольованої міграції.

Ця тенденція стає причиною розосередження ресурсів учасників (насамперед держав і міжнародних організацій) у врегулюванні. Це призводить не лише до зростання видатків на військові цілі (і, відповідно, скорочення «цивільних» статей бюджету), а й часто обумовлює реактивний характер зовнішньої політики, змушуючи держави перенаправляти ресурси з одного загрозового спрямування на інше. Подібний спосіб дій ставить країну

в оборонне становище і тим самим позбавляє її значної частки впливу. При цьому перехід до стратегічно продуманого курсу (зокрема заснованому на превентивних заходах) за умов зростання кількості збройних конфліктів дуже важкий і зазвичай вимагає від держави синхронних зовнішньополітичних дій з іншими провідними учасниками [21, с. 221].

Чи існують передумови для перелому існуючої ситуації? На нашу думку доречно виділити дві такі причини. Перша – спостережуваний консенсус більшості держав у світі - як західних, так і розташованих за межами Євро-Атлантичного співтовариства – у питаннях боротьби з міжнародним тероризмом. Особливо виразно це виявлялося у тих випадках, коли була висока ймовірність, що території охоплених збройними конфліктами країн (Сирія у 2015–2016 рр., Малі в 2012-2013 рр., Сомалі з початку 2010-х років) повністю потраплять під контроль терористичних угруповань.

Друга передумова – зменшення впливу державних політично-військових та політично-економічних об'єднань, таких як ШОС, ОДКБ, НАТО, ЄС, пов'язане зі зростанням їх впливу на глобальному рівні.

З одного боку, це може підштовхнути низку країн першої категорії (насамперед, США) до демонстрації готовності до одностороннього застосування сили; з іншого – сприяти врегулюванню воєнно-політичних криз. Ці тенденції, з погляду авторів, будуть чітко виявлятися вже у середньостроковій перспективі. Проте головною проблемою у врегулюванні збройних конфліктів, як і раніше, залишається відсутність принципів та правил участі у цьому процесі на рівнях регіональних підсистем, а також відсутність глобальної системи, як це було під час холодної війни.

3.2. Посилення ефективності діяльності ООН у вирішенні міжнародних конфліктів

Відповідно до своїх можливостей, Організація Об'єднаних Націй є найбільш вагомим дипломатичним механізмом міжнародного миру. Держави світу покладають на ООН сподівання як на інститут, здатний ефективно зупиняти руйнівні процеси, розумно впорядковувати відносини між націями, передбачати конфлікти на планеті, сприяти глобальному соціально-економічному розвитку і допомагати відстаючим економікам окремих країн.

Відповідно до положень Статуту ООН, забезпечення миру і безпеки у світі має базуватися на загально визнаних принципах і нормах міжнародного права та виконуватися через дії Генеральної Асамблеї і Ради Безпеки, обов'язки яких в цій сфері чітко розмежовані. Основна відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки покладена на Раду Безпеки ООН.

Згідно Статуту, Рада Безпеки має виключні повноваження в попередженні війни і створенні умов для мирної і плідної співпраці між країнами. Результати діяльності Ради Безпеки можна розглядати як критерій ефективності ООН. Рада Безпеки реагує на світові події різними способами - засудженням, встановленням фактів, підтвердженням резолюцій і заяв Генеральної Асамблеї, рішеннями Генерального секретаря ООН тощо. Крім того, Рада Безпеки ООН може створювати миротворчі місії. Проте ефективність цих методів залишається предметом обговорень і дискусій.

Мета ООН, визначена її засновниками, полягає в рятуванні майбутніх поколінь від війни. З моменту створення організації, ООН активно працювала над тим, щоб запобігти перетворенню конфліктів у війни, допомагати відновленню миру у разі збройних конфліктів та сприяти зміцненню стабільності у регіонах, які пережили війну. Таким чином, Рада Безпеки виступає як єдиний орган ООН, який має повноваження вживати

превентивних або примусових заходів в ім'я Організації Об'єднаних Націй. Згідно зі Статутом, Рада Безпеки несе відповідальність за використання об'єднаних збройних сил держав-членів ООН. Стаття 43 Статуту ООН регламентує порядок надання членами ООН необхідних збройних сил, допоміжних засобів і обслуговування на підставі спеціальних угод, які укладаються Радою Безпеки з державами-членами ООН після їх ратифікації. Проте положення статей 43 і 47 Статуту ООН не були реалізовані через розбіжності між постійними членами Ради Безпеки. У 1947 році військово-штабний комітет фактично зупинив свою діяльність, що спричинило імпровізації в галузі створення і використання збройних сил ООН. Таким чином, виникла нова форма діяльності ООН щодо підтримання міжнародного миру і безпеки, не передбачена Статутом - миротворча [12, с. 218].

Об'єднання зусиль держав для забезпечення та утримання миру передбачає заходи, такі як заборона та загроза застосування сили в міждержавних відносинах, мирне врегулювання міжнародних конфліктів, підтримання безпеки, примусові заходи без використання збройних сил, примусові заходи із застосуванням збройних сил, роззброєння. Проте система, розроблена для забезпечення світового миру, не завжди працює ефективно з часів закінчення Другої світової війни і створення ООН. Таким чином, виникає питання про доцільність і ефективність існування організації, яка визначена своїми цілями та завданнями.

Миротворчі операції ООН відкрилися у 1948 році. Завдання Місії Ради Безпеки на Близькому Сході включало в себе моніторинг виконання угоди про перемир'я між державою Ізраїль і сусідніми арабськими країнами. Згодом операцію перейменували в Організацію ООН з нагляду за виконанням умов перемир'я. З того часу ООН реалізувала понад 70 миротворчих операцій. Залучення миротворців стало актуальним за умов, коли Рада Безпеки доручила ООН виконання завдань щодо дотримання режиму припинення вогню або виведення сил для забезпечення міжнародного миру та безпеки, згідно з

положеннями Статуту ООН. Миротворці, спрямовуючись на підтримання міжнародного миру, утримувались від використання сили відповідно до своїх завдань. Головним чином сили ООН виконували функцію спостереження на місці для дотримання режиму припинення вогню та виведення військ, створюючи умови для дипломатичних ініціатив, спрямованих на вирішення кореневих причин конфліктів [12, с. 491].

Взагалі, операції Ради Безпеки виявилися успішними. Наприклад, в Сальвадорі та Мозамбіку миротворці ООН допомогли цим країнам пройти перехідний період і самостійно зберігати мир. Тим не менш, деякі зусилля призвели до невдач. Рада Безпеки направляла миротворців у зони конфліктів, такі як Сомалі та Боснія і Герцеговина, навіть коли там ще не було укладено перемир'я і не було отримано згоди всіх сторін конфлікту. Деякі мандати, надані цим місіям, виявилися невиконуваними за наявних ресурсів та персоналу. Крім того, у багатьох випадках держави-члени не були готові виконати свої рішення за допомогою примусу. Ці невдачі, зокрема масові вбивства в Сребрениці (Боснія і Герцеговина) у 1995 році та геноцид у Руанді у 1994 році, змусили миротворців ООН уважно переглянути концепцію операцій з підтримання миру.

Таким чином, діяльність ООН у другій половині ХХ століття повністю віддзеркалювала реалії "холодної війни" та орієнтувалася на розв'язання пов'язаних з нею проблем. Найбільшим досягненням у цей період була можливість уникнення початку третьої світової війни та впровадження певних організаційних новацій. Реформи від 1991 до 2016 року розпочалися з оцінки загального індексу ефективності роботи ООН та зміцнення департаменту інформації. Після уважного перегляду системи розподілу мандатів і функцій наступним етапом було вдосконалення системи розподілу матеріально-технічного забезпечення як основи управління процесом змін [27].

Сутність реформування полягала в підвищенні прозорості діяльності ООН, зміцненні фінансової дисципліни та підвищенні професійної компетенції її працівників. Без значущих змін у структурі та розподілі "силових повноважень", організація вдавалася до оновлення через ініціювання нових імпульсів та "оздоровлення" внутрішнього режиму.

Загалом, концепції та практичні пропозиції Генеральних секретарів стосовно посилення діяльності ООН зводилися до проведення тематичного огляду реформування її основних елементів.

Це пов'язано із тим, що роль Генерального секретаря у процесі модернізації системи ООН фактично мала номінальний характер та була підпорядкована інтересам провідних держав-членів. Необхідно підкреслити важливість підвищення ролі Генеральної Асамблеї, розширення її владних повноважень та збільшення контрольних-ревізійних функцій.

Незважаючи на те, що ООН як конструкція системи міжнародної безпеки поки що виконує свою основну задачу - запобігати світовому збройному конфлікту, на неї надходить критика. ООН критикують за застарілі практики та структури, за неадекватність відповідей на сучасні виклики і загрози, за втрату авторитету у світових справах та недостатню легітимність прийнятих рішень.

Ці питання і проблеми свідчать про кризу ООН і вимагають глибокого наукового аналізу, який повинен дати відповіді на назначені питання та спробувати розробити конкретні заходи для вдосконалення діяльності ООН та усунення обґрунтованих недоліків.

Зміни в ООН давно вже мають бути здійснені, і це очевидно. Проте, з моменту подання проектів реформ у 1993 році, суттєвих змін в організації не

відбулося. Реформа Ради Безпеки, яка є стрижневим органом ООН, залишається невпорядкованою протягом третього десятиліття. Проте серйозні спроби вирішити цю проблему робилися кілька разів, але результатів не досягнуто.

Наприклад, у зв'язку з бомбардуваннями силами західних країн в Сирії в першій половині квітня 2018 року Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш заявив про неефективність та фрагментованість Ради Безпеки ООН та повернення до "холодної війни". Зростаюча загостреність проблеми викликається також внутрішньодержавними збройними конфліктами, наявність яких не була передбачена країнами-засновниками ООН, і, відповідно, відсутність механізму їхнього вирішення в Статуті ООН. Завдяки цим конфліктам рівень збройного насильства в світі не зменшується.

Перед розгортанням збройного конфлікту на території України, викликаного російською агресією, Рада Безпеки ООН мала значущі недоліки у своїй миротворчій діяльності. Особливо важливою була відсутність механізмів дій у ситуаціях, коли сторони конфлікту відмовлялися припинити вогонь та порушували укладені мирні угоди. У таких обставинах миротворці залишалися безсилі, а ООН не мала можливості ефективно запобігти або зупинити війну та акти геноциду. Таким чином, Рада Безпеки ООН у багатьох випадках не виконувала свою основну функцію щодо підтримки міжнародного миру та безпеки.

У 2022 році світ та ООН стали свідками кризи, оскільки військова агресія Росії проти України призвела до великих руйнувань на українській території та призвела до загибелі численних військових і цивільних осіб. Російська армія

вчинила та продовжує скоювати злочини геноциду проти українського народу на окупованих територіях, викрадає примусово цивільних осіб на свою територію, вбиває та катує військовополонених. Росія також створює загрозу ядерної та хімічної катастрофи на території України, а її ракетні обстріли нищать житлові будівлі та інфраструктуру України, а також становлять загрозу сусіднім країнам, таким як Молдова та Польща, на території яких російські ракети вже приземлилися. Одночасно вся Європа зіткнулася з новою міграційною кризою через великі потоки біженців з України.

За словами експерта з міжнародної політики Українського інституту майбутнього, О. Феденка, Рада Безпеки ООН не тільки не могла запобігти анексії Криму, але й взагалі не мала можливості до цього, оскільки структура ООН не передбачала відповідних механізмів. У березні 2014 року Верховна Рада України звернулася до ООН, вказуючи, що Росія намагається анексувати частину території України та готується до неспровокованої агресії. Тоді вже було очевидно, що дії Росії порушували не лише міжнародні норми безпеки, але й дійсні двосторонні договори та міжнародні гарантії Україні, зафіксовані у Будапештському меморандумі.

Відповідь ООН на це звернення включала обговорення питань та прийняття резолюції щодо Криму в Україні. Проте, не дивлячись на те, що більшість членів Ради Безпеки (13 країн) підтримала резолюцію, Російська Федерація використала своє право вето, як постійний член Ради Безпеки, фактично блокуючи будь-яке рішення ООН щодо врегулювання української кризи.

Ситуація залишалася без змін і на початку 2022 року, оскільки Росія продовжувала вчиняти агресивні дії проти України та порушувати міжнародне право. Спроби Росії викликати засідання Ради Безпеки ООН з метою звинувачення України у провокаціях не приводили до результатів. Таким чином, ООН та Рада Безпеки втратили довіру як організації, що мають захищати світовий мир, дозволяючи російській державі використовувати їх для фейків, пропаганди та порушень міжнародного права. [35, с. 61].

Важливо відзначити спроби Ради Безпеки сприяти урегулюванню конфлікту в Україні, незважаючи на наявні недоліки. Резолюції, дискусії та декларації ООН є необхідними для зафіксування історії та міжнародного права, служать важливим інструментом для країн-жертв агресії при зміні політичної реальності, і можуть використовуватися в міжнародних судах.

На кінець 2023 року очевидно, що міжнародні організації, зокрема Рада Безпеки ООН, стикаються з труднощами у застосуванні наявних механізмів забезпечення миру в світі. Тому стає важливим провести аналіз ефективності цього колективного органу у контексті вирішення військової агресії Російської Федерації в Україні.

Загальне погіршення світової обстановки і важливість ООН у світовій політиці роблять актуальним політологічний аналіз діяльності системи органів ООН. Програми глобального сталого розвитку, які просуваються через ООН, отримують популярність, але суттєвих результатів у вирішенні соціально-економічних питань поки не досягнуто.

Неефективність Ради Безпеки та ООН в цілому визначається недосконалим та бюрократизованим механізмом роботи цієї організації. Погоджуючись із твердженням українських вчених та дипломатів, що ООН потребує реформ, Україна розробила відповідні ініціативи. Альтернативно, організація може зазнати долі Ліги Націй, яка припинила своє існування після

Другої світової війни, оскільки не змогла запобігти цій війні та її наслідкам, залишивши половину Європи у руїнах.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставленої на початку дослідження мети та завдань роботи варто зупинитися на основних ключових аспектах, яких було досягнуто в процесі дослідницької роботи:

1. Визначення дефініцій понять «локальна війна», «збройний конфлікт», «військово-політична криза» дало можливість не лише зробити узагальнюючий образ цього явища на основі різних точок зору, але і більш тонко зрозуміти сутність «локальної війни», її зміст. У підсумку, під дефініцією «локальна війна», на нашу думку, слід розуміти збройну боротьбу між державами, що зачіпає їх національні, політичні, територіальні, економічні та інші інтереси, і обмежений за політичними цілями і масштабами ведення військових дій. У той же час дефініція поняття «збройний (воєнний) конфлікт» є дещо іншою і передбачає гостру форму зіткнення сторін при розв'язанні суттєвих протиріч в процесі соціальної взаємодії із застосуванням збройного насильства та характеризується особливим станом збройних сил учасників

2. Дослідження історіографії питання локальних війн у постбіполярний період розкрило широке коло поглядів на власне саме явище, розкрило суб'єктивне ставлення авторів до історичних подій. Варто зазначити, що в загальних рисах західна та східна (російська) історичні школи синхронні у баченні локальних війн і воєнних конфліктів як невід'ємної ознаки відносин між державами та окремими групами (верствами) населення, виступаючи одним з дієвих засобів досягнення цілей різних членів суспільства, політичних угруповань і їх лідерів. Разом з цим відбувається подальша деталізація та уточнення класифікації війн (локальних війн) та воєнних конфліктів, що відображає трансформацію суспільно-політичних відносин.

3. Розглянувши політичні, економічні, технологічні особливості локальних війн і збройних конфліктів наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. можемо зазначити, що під впливом розвитку політичних, економічних,

соціальних відносин, досягнень науки та техніки локальні війни суттєво видозмінилися. Західна школа переконує у тому, що у майбутньому все буде вирішувати високоточна зброя та інновації на полі бою, які замінять тисячі солдат в окопах, однак війна в Україні доводить протилежне. Без тисяч (сотень тисяч) жертв як серед військових так і серед цивільних, локальна війна не відбувається. Навіть збройний конфлікт, який проводить Ізраїль у Секторі Газа не обійшовся без величезної кількості жертв, особливо серед цивільно населення та без тотального руйнування інфраструктури. Станом на зараз у локальних війнах і воєнних конфліктах все ще гинуть солдати і цивільні, зазнає величезних втрат економіка, дестабілізуються основні соціальні інститути.

4. Пошук основних та найбільш дієвих шляхів попередження локальних війн та інструментів їх врегулювання у процесі роботи над дослідженням привів до розуміння, що не існує універсального знаряддя, здатного запобігти, чи швидко вирішити локальну війну. Більше того, війни XXI ст. в більшості випадків або «заморожуються» щоб з новою силою відновитися за певний час, або продовжуються постійно лиш змінюючи фази з «гарячої» на «холодну», чи переходячи з воєнного у політичне, економічне, інформаційне русло. У той же час, головною проблемою у врегулюванні збройних конфліктів, на нашу думку, залишається відсутність принципів та правил участі у цьому процесі на рівнях регіональних підсистем, а також відсутність дієвої глобальної системи, як це було під час холодної війни.

5. Проведення аналізу ролі та місця ООН у сфері забезпечення миру і безпеки у постбіполярному світі варто обережно, але зазначити, що станом на сьогодні, ООН як несуча конструкція системи міжнародної безпеки поки що відповідає своїй головній задачі - не допустити світового збройного конфлікту. Водночас, наявний інструментарій ООН, як дипломатичний, так і нормативно-правовий, не кажучи вже про військовий є, м'яко кажучи, не дієвим. Причини такої неефективності ООН та її основного робочого органу Ради Безпеки в цілому криються у

недосконалому, бюрократизованому механізмі роботи цієї організації. Слід погодитися з твердженням українських вчених та дипломатів, які впевнені, що ООН має або ж бути реформованим, або ж цю організацію чекає доля її попередника - Ліги Націй, яка припинила своє існування після Другої світової війни, не вправшись із своїм головним завданням.

Епоха віри в спроможність ООН зберегти існуючу архітектуру безпеки безповоротно завершилась із початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. Саме тому, жодна з держав, що веде локальні війни, більше не покладається на статут ООН, а керується гібридними формами боротьби у своїй стратегії безпеки. Водночас, створення і посилення політично-економічних союзів тоталітарних держав «східного» цивілізаційного полюсу, таких як Шанхайська організація співробітництва (ШОС), чи БРІКС (від англ. Brazil, Russia, India, China, South Africa — «Бразилія, Росія, Індія, КНР, ПАР») створює додаткові точки нестабільності у міжнародній системі колективної безпеки, так як їх позиція і діяльність часто суперечить базовим принципам статуту ООН.

Крім того, на прикладі України та Ізраїлю можна спостерігати, як воєнна компонента, що тривалий час поступалася місцем політичній та економічній, у 20-х роках ХХ ст. вийшла на перше місце і показала свою безальтернативність при вирішенні принципових питань, коли у сторін, що воюють існує відносний паритет і запас міцності. Війна в Україні дала світовому співтовариству розуміння, що далеко не всі питання вирішуються за столом перемовин, або черговим пакетом економічних санкцій. Зброя, а головне люди, які її тримають і надалі залишаються основним фактором, здатним відіграти ключову роль у вирішенні локального конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бодрук О. С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Монографія. – К.: НППМБ, 2001. – 300 с.
2. Будз В. Техніка як чинник глобального міжцивілізаційного конфлікту // Людство на межі тисячоліть: діалог цивілізацій. Матеріали науково' практ. конф. – К.: Нац. акад. упр., 2003. – 329 с.
3. Бураков Ю.В. Історичні аспекти сучасної війни у Сирії//Локальні війни та збройні конфлікти сучасності. –Львів. 2017. – С. 281-295
4. Бураков Ю.В. Теоретичні аспекти класифікації локальних війн та збройних конфліктів сучасності/ Ю.В. Бураков// Локальні війни та збройні конфлікти сучасності. – м. Львів.2018. – С.214-232.
5. Воєнна доктрина України // Вартові неба. – 2004. – №№61 - 62.
6. Воєнні аспекти міжнародного права: Навчальний посібник. За ред. В. Б. Толубка – К.: Азимут-Україна, 2004. – 240 с.
7. Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття: Зб. наук. статей. За ред. С. В. Кульчицького – К.: Інс-т історії Укр., 2004. – 100 с.
8. Головченко В., Дорошко М. Гібридна війна Росії проти України : історико-політичне дослідження. – К.: Ніка-Центр, 2016. – 184 с.
9. Дяченко В. І., Цюрупа М. В., Шумський П. В. Міжнародне гуманітарне право: філософсько-правова доктрина регулювання збройних конфліктів: Ч. І. Історія становлення. – К.: Сфера, 1999. – 128 с.
10. Іваницька О.П. Зовнішня політика країн Західної Європи та Північної Америки у постбіполярний період (1990-і – 2000-і роки). – К.: Слово, 2012. – 720 с.
11. Інформаційна безпека держави у контексті протидії інформаційним війнам: Навчальний посібник. За ред. В. Б. Толубка. – К.: НАОУ, 2004. – 176 с.
12. Леонов В.В., Ворович Б.О. Парадокс асиметрії в сучасних міжнародних збройних конфліктах. Збірник наукових праць Центру воєнно-

стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2016. №1. С. 29-36.

13. Локальні війни та збройні конфлікти другої половини ХХ століття (історикофілософський аспект) [Текст] / О. І. Гуржій [та ін.]. - К. : Знання України, 2006. - 356 с.

14. Мандрагеля В. А. Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз: Монографія. – К.: ЄУ, 2003. – 570 с.

15. Мандрагеля В. А. Характерні особливості збройних конфліктів у другій половині ХХ ст. Монографія – К., 2006. – 366 с.

16. Міжнародні конфлікти: курс лекцій / Б. В. Бернадський. — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. — 366 с.

17. Перепелиця Г. М. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи – К.: Стилос, 2003. – 254 с.

18. Перепелиця Г. М. Конфлікти в посткомуністичній Європі: Монографія. – К.: ПЦ „Фоліант”, 2003. – 432 с.

19. Перепелиця Г.М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Стилос, 2015. – 880 с.

20. Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна : погляд соціолога : монографія. – Х.: ФОП Павленко О. Г., 2019. – 268 с.

21. Свистунов С. Функціональне зіткнення цивілізацій // Людство на межі тисячоліть: діалог цивілізацій. Матеріали науково'практ. конф.– К.: Нац. акад. упр., 2003. – 329 с. – С. 208 – 212.

22. Сірий С.В. Сутність понять „локальна війна” і „воєнний конфлікт” та їх типологія // Політичний менеджмент. –2006. – №4. – С. 124 – 134.

23. Сірий С.О. Особливості локальних війн і воєнних конфліктів в умовах глобалізації/ С.О. Сірий // Політичний менеджмент, 2007, №2. – С.144-154

24. Ситник Г.П. Воєнно-політичні конфлікти та міжнародна безпека: курс лекцій/Г.П. Ситник. К:ТОВ «САК ЛТД», 2023. – 92 с.

25. Степанова Е. А. Интернационализация локально-региональных конфликтов // *Международная жизнь*. – 2000. – № 11. – С. 83 – 94.
26. Тенденції розвитку форм і способів збройної боротьби в сучасних локальних війнах і збройних конфліктах: монографія / П.П. Ткачук, С.П. Мосов, О.П. Красюк та ін.; за ред. к.і.н. Г.П. Воробйова. – Львів: НАСВ, 2015. – 90 с.
27. Толубко В. Б., Бут Ю. І., Косевцов В. О. Основні закономірності сучасних локальних війн та збройних конфліктів. – К.: НАОУ, 2002. – 68 с.
28. Толубко В. Б. Сучасні локальні війни та збройні конфлікти – К., 2003. – 92 с.
29. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
30. Феденко О.В. Еволюція змісту сучасної війни / О.В. Феденко, В.В. Панасюк // *Військово-науковий вісник*. – Вип. 24. – Львів: НАСВ, 2015.– С. 219–230.
31. Фесенко М.В. Боротьба США та Китаю за глобальне лідерство у XXI столітті / М.В. Фесенко // *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. – 2015. – № 6. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/view/135. (Дата звернення – 01.12.2023).
32. Bendick A. *Der Konflikt im ehemaligen Jugoslawien und die Europäische Integration*. – Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2004. – 348 S.
33. Burton J.W. *Conflict resolution as a political philosophy // Conflict resolution, theory and practice: Integration and application* / D.J. Sandole, H. van der Merwe (Eds.). – Manchester: Manchester univ. press, 1993. – P. 55–64.
34. Buzan B., Hansen L. *The evolution of international security studies*. – Cambridge: Cambridge univ. press, 2009. – 382 p.

35. Ramsbotham O., Woodhouse T., Miall H. Contemporary conflict resolution. – L.: Polity Press, 2011. – 508 p.
36. Wallensteen P. Understanding conflict resolution: War, peace and the global system. – L.: SAGE Publications, 2011. – 360 p.
37. Weissbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr / Bundesregierung. – Berlin, 2016. – 144 S.